

Imovinski odnosi unutar obitelji - prema dokumentima dardanskog javnog bilježnika dr. Emila Kissa (1910.-1919.)

Kovačević, Andrea

Master's thesis / Diplomski rad

2016

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **Josip Juraj Strossmayer University of Osijek, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:142:426910>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2025-02-20**

FILOZOFSKI FAKULTET
SVEUČILIŠTE JOSIPA JURJA STROSSMAYERA U OSIJEKU

Repository / Repozitorij:

[FFOS-repository - Repository of the Faculty of Humanities and Social Sciences Osijek](#)

Sveučilište J.J. Strossmayera u Osijeku

Filozofski fakultet Osijek

Diplomski studij Engleskog jezika (nastavnički smjer) i Povijesti (nastavnički smjer)

Andrea Kovačević

**Imovinski odnosi unutar obitelji – prema dokumentima
dardanskog javnog bilježnika dr. Emila Kissa (1910. – 1919.)**

Diplomski rad

Mentor: doc. dr. sc. Dubravka Božić Bogović

Osijek, 2016.

Sveučilište J.J. Strossmayera u Osijeku

Filozofski fakultet Osijek

Odsjek za povijest

Diplomski studij Engleskog jezika (nastavnički smjer) i Povijesti (nastavnički smjer)

Andrea Kovačević

Imovinski odnosi unutar obitelji – prema dardanskog javnog bilježnika dr. Emila Kissa (1910. – 1919.)

Diplomski rad

Humanističke znanosti, povijest, hrvatska i svjetska moderna i suvremena povijest

Mentor: doc. dr. sc. Dubravka Božić Bogović

Osijek, 2016.

SAŽETAK

U radu se na osnovi bračnih ugovora sastavljenih kod dr. Emika Kissa, darđanskog javnog bilježnika između 1910. i 1919. godine proučava obitelj južne Baranje u periodu između 1910. i 1919. godine. Analizom podataka sakupljenih u navedenim bračnim ugovorima, nastoje se prikazati imovinski odnosi unutar obitelji, točnije imovinski odnosi između supružnika. Analizom sadržaja bračnih ugovora prikazuju se uzroci i potreba njihova sklapanja, a samim time i imovinski položaj supruge u južnoj Baranji početkom 20. stoljeća i potreba zaštite suprugine imovine. Nastojalo se ustvrditi kojeg od supružnika se bračnim ugovorom nastojalo zaštititi, u odnosu na koju imovinu i na koji način. Analiziraju se sve sastavnice bračnih ugovora čime se prikazuju brojni aspekti obiteljskog života i odnosa među supružnicima. Podaci govore i o populaciji koja je takve ugovore sklapala pa time i o imovinskom statusu određenih skupina u južnoj Baranji (nacionalnost, zanimanje). Osim toga, podaci pokazuju i druge aspekte života, poput pokretljivosti stanovništva i vezanosti uz zemljišne posjede. Cilj rada je u konačnici prikazati uzroke sklapanja bračnih ugovora u razdoblju od 1910. do 1919. godine te imovinske odnose među supružnicima.

KLJUČNE RIJEČI: imovinski odnosi, dr. Emil Kiss, južna Baranja, 1910. – 1919., bračni ugovori

SADRŽAJ:

1. Uvod.....	4
2. O braku.....	5
3. Bračno pravo u Habsburškoj Monarhiji i Ugarskoj.....	10
3.1. Uređenje imovinskih odnosa među bračnim partnerima.....	10
3. 2. Zajednička imovina.....	13
3. 3. Miraz.....	15
3. 4. Uzmirazje (<i>Contrados</i>).....	17
3.5. Moring pisma.....	19
4. Bračni ugovori.....	21
4.1. Pravila vezana uz sklapanje bračnih ugovora.....	23
5. Javno bilježništvo.....	25
6. Bračni ugovori u dokumentima dr. Emila Kissa, dardanskog javnog bilježnika.....	28
6. 1. Fond dr. Emila Kissa.....	28
6. 2. Podaci o bračnim ugovorima.....	30
6. 3. Sadržaj bračnih ugovora.....	35
6. 4. Miraz u dokumentima sastavljenim kod dr. Emila Kissa.....	45
7. Zaključak.....	50
8. Popis priloga.....	51
9. Popis literature.....	52
9.1. Objavljeni izvori.....	52
9.2. Popis literature.....	52
9. 3. Izvori s interneta.....	53

1. UVOD

Tema ovoga rada je „Imovinski odnosi unutar obitelji - prema dokumentima darđanskog javnog bilježnika dr. Emila Kissa između 1910. i 1919. godine“. U radu se prije same analize bračnih ugovora sastavljenih kod dr. Emila Kissa, ukratko prikazuju obilježja braka tijekom povijesti, odnosno važnost braka kao ekonomske zajednice. Zatim se ukratko opisuje razvoj bračnog prava na području Habsburške i kasnije Austro-Ugarske Monarhije kako bi se prikazao utjecaj ponajprije kanonskog prava na brak, a kasnije građanskog prava. Nadalje, opisuje se uređenje imovinskih odnosa tijekom 19. stoljeća, te najvažnije institucije braka kao što su miraz i uzmirazje koji govore o važnosti braka kao ekonomske zajednice. Opisuje se način raspodjele imovine među bračnim partnerima kao i potreba sklapanja bračnih ugovora radi zaštite suprugine imovine. Zatim se u kratkim crtama opisuje razvoj javnobilježničke službe na područje Kraljevine Ugarske i Kraljevine Hrvatske i Slavonije te značaj uređenja te službe u sklapanju bračnih ugovora i uređenju imovinskih odnosa među bračnim partnerima.

Konačno se u šestom poglavlju analiziraju bračni ugovori sastavljeni kod dr. Emila Kissa, darđanskog javnog bilježnika u periodu između 1910. i 1919. godine. Ponajprije se opisuje arhivski fond dr. Kissa te se u prvom potpoglavljju analiziraju bračni ugovori koji se u tom fondu nalaze. Zatim se u sljedećem potpoglavljju analiziraju bračni ugovori prema godišnjoj raspodjeli njihova sklapanja, prema zanimanju stranaka i njihovoj nacionalnosti. Potom se u novom potpoglavljju analizira sam sadržaj bračnih ugovora i donose se primjeri. U konačnici se donose podaci o donesenom mirazu.

Na kraju rada nalazi se popis priloga, gdje su navedeni kratki opisi grafikona i tablica koji prikazuju brojčane podatke o bračnim ugovorima. U popisu literature navedeni su neobjavljeni izvori i literatura korišteni za pisanje rada.

2. O BRAKU

Oduvijek, pa i danas, obitelj je predstavljala osnovnu zajednicu društva, te su i odnosi unutar obitelji uvelike određivali i odnose u društvu uopće. Kako Mirjana Mogorović Crljenko ističe, obitelj je temeljna jedinica svakog društva, a odnosi u njoj ujedno su i ogledalo društva.¹ Temelj stvaranja tradicionalne obitelji jest brak.²

Cilj sklapanja braka je sjedinjavanje što dvoje ljudi, a što dijela imovine dvaju obitelji, te nastanak jedne nove obitelji. Osiguravanje potomstva je u tradicionalnim društvima jedna od osnovnih funkcija obitelji, no ne treba zanemariti niti činjenicu da je bračna zajednica i ekonomska zajednica. Značaj braka u društvu je oduvijek bio velik, budući da za obitelj omogućuje povećanje imovine i radne snage. Dobar brak omogućuje ne samo društveni opstanak nego i socijalnu sigurnost. Prema Mariji Mogorović Crljenko, brak je u historiografiji smatran stabilizatorom socijalnih odnosa i time temeljem društva (posebice onog tradicionalnog) čime i instrumentom osiguravanja održavanja postojećih društvenih odnosa.³

O poslovnom karakteru braka govori već rimsko pravo. Brak (lat. *matrimonium, nuptiae*) je prema rimskom pravu usko povezan s primatom muškarca nad ženom (*manus*). Naime, brak je mužu osigurao gotovo potpunu moć nad suprugom. Rimsko pravo razlikuje dvije vrste braka: brak s *manusom* i brak bez njega. U najranijem stadiju rimskog zakonodavstva bio je zastupljen brak *cum manu*. U braku *cum manu*, supruga prekida vezu sa svojom prijašnjom obitelji te odlazi iz očeva zaštitništva u muževo zaštitništvo. To je utjecalo na njezine imovinske odnose i nasljedno pravo. Naime, sva njena imovina tada je postala muževo vlasništvo, ali je žena u novoj obitelji tretirana kao kći (*filiale loco*). Time je ona stekla pravo nasljedstva žena u muževljevoj obitelji. Druga vrsta braka, brak bez *manusa*, zastupljen je od posljednjeg stoljeća pr. Kr. Takav brak nema utjecaj na pripadnost imovine i pravo raspolaganja. U takvim brakovima žena nije postala dio zajednice svoga muža i nije došla pod muževo zaštitništvo, već je zadržala vezu i zakonsko nasljedno pravo prema svojoj dotadašnjoj obitelji. Žena je ostala vlasnik svoje imovine, te je svaki bračni partner raspolagao svojom imovinom i odgovarao za vlastite dugove. Međutim, tada supruga ne postaje dio obitelji, pa prema građanskom zakoniku njena djeca ne mogu nasljeđivati njezinu imovinu,

¹ Marija Mogorović Crljenko, „Žena u obitelji i društvu – prema odredbama Motovunskog statuta“, Vjesnik Istarskog arhiva, Vol.8-10, br. (2001. – 2003.), 2003., str. 204.

² M. Mogorović Crljenko, *Druga strana braka*, Srednja Europa, Zagreb, 2012., str. 11.

³ Isto, str.

kao ni ona njihovu. U rimskoj obiteljskoj zajednici muž je bio dužan uzdržavati ženu, međutim među supružnicima ne postoji zakonska obveza uzdržavanja, već počiva na običajima.⁴

Kršćanska koncepcija braka je preuzela brojne rimske, ali i germanske elemente. U Zapadnoj Europi brak i načini njegova sklapanja uvelike su promijenjeni na Tridentskom koncilu (1545. – 1563. godine) tijekom protureformacije. Zbog toga se može govoriti o predtridentskom i posttridentskom braku. U predtridentskom braku, točnije tijekom 4. i 5. stoljeća, uslijed germanskih provala na područje Zapadnog Rimskog Carstva, u zapadnom rimskom pravu javlja se novi običaj u sklapanju braka kojemu je cilj jamstvo zaruka. Radi se o svoti novaca koji se daje zaručnici kako bi se potvrdio budući brak i učvrstilo dano obećanje. Ukoliko bi zaručnik bez valjanog razloga razvrgnuo zaruke taj bi iznos izgubio. Novac koji je zaručnik morao vratiti nazivao se mirazom. Germanski miraz se od rimskog razlikuje po tome, što je rimski plaćao otac, a germanski muž. Sklapanje zaruka je u kasnom rimskom pravu sve više dobivalo na značaju, a taj običaj je prihvatila i regulirala i Crkva.⁵

Nakon pada Zapadnog Rimskog Carstva 476. godine, nije bilo svjetovnih vlasti koje ni regulirale sklapanje braka, pa je ono uglavnom bilo prepušteno obiteljima ili feudalnim gospodarima. Crkva je zagovara slobodan izbor pri sklapanju braka te je smatrala kako je brak valjan ukoliko je sklopljen sporazumom supružnika, što obiteljima i feudalnim gospodarima često nije odgovaralo. Tijekom 11. i 12. stoljeća među teolozima su bile česte rasprave o početku samoga braka te se nastojao odrediti trenutak kada je on zapravo sklopljen kako bi se razlikovao od ostalih seksualnih odnosa. Prema jednom stajalištu početak braka predstavlja sporazum, što se temelji na rimskoj tradiciji. Prema drugom, baziranom na germanskoj tradiciji, brak počinje tek kada je konzumiran. Konačno je prevladala teorija koju je tijekom 12. stoljeća usavršio Petar Lomard, profesor Pariškog sveučilišta. On je tako razlikovao sporazum u futuro, koji je predstavljao obećanje, tj. zaruke, i sporazum u prezentu, tj. sklapanje braka. Ukoliko je sporazum sklopljen u futuro, on se mogao raskinuti, a ukoliko je sklopljen u prezentu, veza nije bila razrješiva.⁶ U samom odabiru partnera mladići i djevojke nisu imali slobodu odabira bračnog partnera, već su tu ulogu imali roditelji, prvenstveno otac. Brakovi najčešće bili plod dogovora dviju obitelji, jer se smatralo da dogovoreni brak stvara društvenu i ekonomsku sigurnost. Srednjovjekovni statuti, ali i kasniji ranonovovjekovni zakoni nastojali su i zakonski to regulirati i time ograničiti slobodu izbora mladih u korist

⁴ András Földi, Gábor Hemza, *A római jog története és institúciói*, Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 2006., str. 250., 251.

⁵ M. Mogorović Crljenko, *Druga strana braka*, str. 40.

⁶ Isto, str. 42.

njihovih roditelja. Mladi su za vjenčanje morali imati pristanak svojih roditelja. U suprotnom, mogli su biti i kažnjeni. Primjerice, to je propisano i u istarskim statutima. M. Mogorović Crljenko ističe zanimljivu činjenicu da se kazne za sklapanje braka bez roditeljskog pristanka uglavnom odnose na muškarce, što sugerira kako djevojke često ni o tome nisu same odlučivale. To govori u prilog o stajalištu toga vremena prema kojem su žene podložne muškarcima te ne mogu misliti svojom glavom. O tome govore i bračni ugovori, iz kojih se može iščitati kako je otac glavni inicijator u sklapanju kako ugovora, tako i braka.⁷ U predtridenstkom razdoblju je Crkva iz germanskih običaja preuzela rukovanje, poljubac i davanje prstena kao znakove vjernosti i sklapanja vjenčanja. Poljupcu je prethodilo rukovanje, koje je simboliziralo ugovor, dok bi sam poljubac prethodio konzumaciji braka. Poljubac je označavao pravnu odvezu, a bio je i simbol sporazuma i vjernosti. Sličnu simboliku imao je u feudalnim odnosima. Naime, nakon klečanja vazala pred seniorom, molbe, dodjele beneficija, polaganja ruke i prisege vjernosti slijedio je poljubac u usta. Osim poljupca, i prsten je simbol kojim se podudaraju feudalna i bračna vjernost. On simbolizira ljubav i vjernost.⁸

Od 13. stoljeća brak je uvršten među sakramente čime je došao pod crkvenu jurisdikciju. To je potvrđeno u 16. stoljeću na Tridentskom koncilu (1545. – 1563.) kada je dekretom *Tametsi* uvedena obvezatna kanonska forma sklapanja braka. Od tada je brak valjan samo ukoliko je sklopljen pred župnikom ili opunomoćenim svećenikom i svjedocima. Nadalje, upravo od Tridentskog koncila crkveno sklapanje braka postaje obavezno. Dobar dio odredbi donesen je kao odgovor na širenje protestantizma, zbog čega je poseban naglasak stavljen na nerazrješivost braka. Na Tridentskom koncilu određeno je da se brak ne može razriješiti čak ni u slučaju preljuba, dugotrajnog izbivanja, značajnog neslaganja ili neprimjerenog postupanja prema bračnom partneru. S druge strane, protestanti su smatrali da brak nije sakrament zbog čega nije niti nerazrješiv, te da odluku o istom pitanju trebaju imati civilni sudovi. Osim toga, Katolička je Crkva težila javnom sklapanju braka kako bi se spriječili tajni brakovi. Naime, često se događalo da jedan od supružnika negira sklapanje braka, a onaj drugi nije u mogućnosti dokazati je li taj brak bio sklopljen. Zbog toga je određeno kako je brak valjan ukoliko je sklopljen pred svjedocima, koji će posvjedočiti riječima koje su budući supružnici izrekli. U konačnici je dekret *Tametsi* odredio da se brak treba sklapati u javnosti, pred crkvom (*in facie ecclesiae*) i to uz prisutnost dva ili tri svjedoka. Prema M. Mogorović Crljenko tajni brakovi „dolaze pod udar“ zbog pravne nesigurnosti koju su stvarali. Svjetovno pravo inzistiralo na pravnom reguliranju očeva i

⁷ Isto, str. 48., 49.

⁸ Isto, str. 56.

muževljeva prava nad kćerima i njihovom imovinom, te muževljeva prava nad ženom i njezinom imovinom. Zbog toga se svjetovno zakonodavstvo protivilo mogućnosti priznavanja tajnih brakova te je u pravilo kažnjavalo sklapanje brakova bez roditeljskog priznavanja. Crkva je s druge strane branila srednjovjekovni koncept braka kao zajednice duša, koje trebaju ostati slobodne od roditeljskog i bilo kojeg drugog autoriteta. U konačnici je nađeno kompromisno rješenje. Koncil je priznao i tajno sklopljene brakove, ali je odredio da nedostatak roditeljskog dopuštenja zgraža.⁹

Žena je u srednjovjekovnom društvu u pravilu bila određena kao nečija supruga, udovica, majka, sestra, kći.¹⁰ Običaj uzdržavanja supruge nije nestao niti tijekom srednjega vijeka, a još se više ističe njegov značaj kao ekonomske zajednice. Marija Mogorović Crljenko navodi kako je u srednjem i ranom novom vijeku bračna veza smatrana kombinacijom partimonijalnih interesa i društvene ravnoteže.¹¹

Određene promjene u bračnom pravu dogodile su se uslijed Francuske revolucije 1789. godine. Borba za slobode i prava ljudi utjecali na mnoga društvena kretanja, a osvještavanje žena sudjelovanjem u revoluciji utjecalo je na otvaranje pitanja položaja žena. Ipak, u pitanjima položaja žene u obitelji i njezinih prava i obveza prema suprugu nisu učinjeni veliki pomaci. Promjena vlasti i donošenje niza zakona u drugim pravnim područjima u samom je početku i za obiteljskopравни položaj žene značilo odmak od ancien régimea. Nakon sastavljanja *Deklaracije o pravima čovjeka i građanima* Olympe de Gouges napisala je *Deklaraciju o pravima žene i građanke*. Prema njoj „Žena je rođena slobodna i ostaje jednaka muškarcu u svim pravima.” Osim toga, dodaje i da „imovina pripada i muškom i ženskom spolu, zajednički i pojedinačno”. Ipak, u kontekstu muško-ženskih odnosa društvena klima, koju su činili tradicija, Crkva i ekonomski uvjeti i nije mogla izjednačiti žene s muškarcima. Pitanja koja su tada otvorena, poput pitanja prava na obrazovanje, prava vlasništva, prava na naslijeđe ostala su neostvarena još dugi niz godina. Unatoč tome, važnost Francuske revolucije u otvaranju „ženskog pitanja“ ne može se zanemariti.¹²

Prije revolucije je jurisdikciju nad brakom imalo crkveno pravo i običajno pravo. Kao što je već ranije spomenuto, supruga je u odnosu na muža bila u podređenom položaju, a razvod nije bio dopušten. Međutim, francuski Ustav iz 1791. godine brak je odredio kao

⁹ Isto., str. 75. – 80.

¹⁰ Zdenka Janeković Römer, „Pristup problemu obitelji i roda u stranoj i domaćoj medijevistici“, *Historijski zbornik*, sv. XLII, 1989., str. 171.

¹¹ M. Mogorović Crljenko, *Druga strana braka*, str. 11.

¹² Zrinka Erent-Sunko, „Obiteljskopравни položaj žene u Francuskoj od 1789. do 1816. s analizom Code civila iz 1804. godine - pitanje temelja izgradnje suvremene obiteljskopravne regulative“, *Zbornik Pravnog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu*, vol. 61, br. 2, 2011., str. 576., 577.

građanski ugovor i time oduzeo Crkvi jurisdikciju nad institucijom braka. Godine 1792. godine u Francuskoj je donesen Zakon o braku i obitelji kojim je uvedena obveza sklapanja građanskoga braka čime je dozvoljen i razvod braka. Supružnici su se mogli razvesti u slučaju duševne bolesti, osude na sramotnu kaznu, zlostavljanje, nesuglasnosti naravi, napuštanja, iseljenja ili nepopravljivog moralnog nedostatka. Iako su pravo na razvod braka imale i žene kao i muškarci, ali odredbe nisu jednake za oba spola. Primjerice, vrijeme čekanja od razvoda braka do zaključenja novog određen je samo za ženu. Osim toga, došlo je i do promjena u nasljednom pravu. Naime, kćeri su izjednačene sa sinovima po pitanju prava nasljeđivanja.¹³

Godine 1804. na snagu je u Francuskoj stupio *Code civil*, koji od 1807. godine nosi naziv *Code Napoleon*. Taj je zakon prema mnogima za žene predstavljao “povrat u privatnu sferu braka, majčinstva i vođenja kućanstva”. Prema Građanskom zakoniku supružnici jedno drugome duguju vjernost, pomoć i potporu. Osim toga, muž je ženi dužan pružiti zaštitu i uzdržavati je, dok ona njemu duguje poslušnost. Supruga ima svoju imovinu (uglavnom je to bio miraz, ili druga imovina koju je ona donijela u brak), ali ne može njome raspolagati bez pristanka muža. *Code civil* dopuštao je bračnom paru izbor između zajedničke i odvojene imovine. Ukoliko do dogovora nije došlo, imovina stečena tijekom braka predstavljala je zajedničku imovinu. Ipak, bez obzira na imovinski sustav, žena bez suglasnosti supruga tim imovinskim masama nije mogla raspolagati.¹⁴

Dakle, do 19. stoljeća položaj muža kao zaštitnika obitelji i glave kuće ostao je nepromijenjen. On je upravljao cijelom obitelji, žena je bila pod njegovim zaštitništvom, te je on upravljao zajedničkom imovinom kao i supruginom imovinom. U Europi se krajem 19. i početkom 20. stoljeća, uslijed borbi za prava žena može uočiti trend porasta bračnih ugovora. Primjerice, u Švedskoj, u drugoj su polovici 19. stoljeća organizacije žena nastojale potaknuti žene na sklapanje bračnih ugovora i time zaštitu svoje imovine koju one unose u brak. U drugoj polovici 19. stoljeća građanski zakonici su nastojali zaštititi suprugu u vidu njezine imovine, no muževa superiornost u bračnoj zajednici nije dovedena u pitanje.¹⁵

¹³ Isto, str. 579. – 582.

¹⁴ Isto, str. 585.

¹⁵ Åsa Karlsson Sjögren, „Matrimony, Property and Power: Marriage settlements in Sweden 1870 – 1920“, *Scandinavian Journal of History*, Vol. 36., br. 4, 2011., str. 443., 444.

3. BRAČNO PRAVO U HABSBUŠKOJ I AUSTRO-UGARSKOJ MONARHIJI

Bračni običaji i zakonodavstvo razlikuju se dakle od društva do društva, kao i od povijesnog perioda te su usko vezani uz povijesne, religijske i društvene promjene.¹⁶ U Ugarskoj, kojoj je promatrano područje Južne Baranje pripadalo sve do kraja Prvog svjetskog rata, u zakonodavstvu je predvladao *Tripartitum* Istvána Werbőczyja napisan u 16. stoljeću, a ostao je na snazi sve do sredine 19. stoljeća. Skup je to običajnog prava, a bio je temeljni pravni zbornik u Ugarskoj, ali i Hrvatskoj.¹⁷

Etnolog Ernő Tárkány Szücs u svojoj knjizi *Magyar jogi népszokások*, odnosno u prijevodu *Mađarsko običajno pravo*, definirao je osnovna obilježja braka prema ugarskom običajnom pravu u sljedećim točkama:

- 1.) Može se sklopiti samo između muškarca i žene
- 2.) Znači vezu jednog muškarca i jedne žene.
- 3.) Pristanak je na mnogim mjestima ostvaren samo prividno.
- 4.) Prema običajnom pravu ne postoji jednakost među spolovima, jer bračni partneri nisu imali jednaka prava, pa niti odveze. Primjerice, odanost i odnošenje s poštovanjem u pravilu nije bila obveza muža, već samo njegovo pravo.
- 5.) U braku se osobni i imovinski interesi spajaju.
- 6.) Brakom nastaje ekonomska zajednica, kojom upravlja muž.
- 7.) Muž u svemu predstavlja svoju suprugu.
- 8.) Brak nije razrješiv, pa se smatra doživotnom zajednicom.¹⁸

3.1. UREĐENJE IMOVINSKIH ODNOSA MEĐU BRAČNIM PARTNERIMA

U Ugarskoj su u 19. stoljeću nizom zakona uređeni imovinski odnosi među bračnim partnerima, a među njima i pitanje bračnih ugovora. U prethodnom razdoblju je pak bračne ugovore uređivalo običajno pravo. I po pitanju uređivanja bračnih odnosa, na snazi je u

¹⁶ Dubravka Božić Bogović, *Rođenje, brak i smrt – stanovništvo južne Baranje u 18. stoljeću*, Ogranak Matice hrvatske u Belom Manastiru, Beli Manastir, 2013., str. 62.

¹⁷ Zsuzsanna Peres, „Házassági szerződések a törvény és a gyakorlat szerint a XVIII. – XIX. századi Magyarországon“, *JURA*, vol. 8, br. 2., 2002., str. 77.

¹⁸ Ernő Tárkány Szücs, *Magyar jogi népszokások*, Gondolat, Budimpešta, 1981., str. 279. – 361.

Ugarskoj, ali i Hrvatskoj, nekoliko stoljeća bio Werbőczyjev *Tripartitum*, koji je određivao pravila i uređivao odnose među bračnim partnerima, pa među njima i imovinske odnose.¹⁹

Osim patenta kojeg je u Habsburškoj Monarhiji donio car Josip II. (1780. – 1790.) a koji je na snazi bio samo kratko, sve do 1852. godine i donošenja austrijskog *Općeg građanskog zakonika*, *Tripartitum* je bio jedini putokaz u pitanjima imovinskih odnosa među bračnim partnerima.²⁰

Patent Josipa II. je u Ugarskoj zaživio na svega četiri godine (1786. -1790.), tijekom kojih je u Ugarskoj bračno pravo uređeno na općoj razini. Josip II. donio je dva važna propisa o braku. Bili su to dvorski dekret donesen 1782. godine te carski patent donesen 1783. godine. Josip II. je s ta dva propisa Crkvi oduzeo jurisdikciju nad brakom, te ga je stavio pod državnu jurisdikciju. Naime, prema dekretima Josipa II., brak je civilni ugovor zbog čega on spada pod državno zakonodavstvo i sudbenost. Ipak, dekreti su značajan dio odredbi preuzeli iz kanonskog prava, među kojima su bile i zabrana braka između katolika i pripadnika drugih kršćanskih vjeroispovijesti, a brak koji nije sklopljen pred župnikom još uvijek nije bio valjan. Međutim, ukoliko je brak sklopljen između katolika i pripadnika druge kršćanske vjeroispovijesti, brak je mogao sklopiti svećenik bilo koje vjeroispovijesti. U tom smislu su svećenici brak sklapali kao službenici države, što je predstavljalo odstupanje od kanonskog prava.²¹ Međutim, nakon vladavine Josipa II. na snazi je ostala svega jedna odredba, i to ona koja se ticala brakova protestanata – da se kanonski zakoni ne odnose na brakove protestanata, već njih određuje civilno pravo.²²

Godine 1852. u Kraljevinama Ugarskoj, Hrvatskoj i Slavoniji proglašen je austrijski *Opći građanski zakonik* koji je izvan upotrebe stavio sve dotadašnje zakone, statute i običaje. Bio je to jedan u nizu zakona kojima se tijekom razdoblja Bachova apsolutizma (1850. – 1859.) u Habsburškoj Monarhiji nastojala modernizirati državna uprava. Tako je u Ugarskoj i Hrvatskoj izvan uporabe stavljeno običajno ugarsko-hrvatsko pravo kao i Werbőczyjev *Tripartitum* iz 1514. godine. Članci *Općeg građanskog zakonika* koji su se odnosili na bračno pravo nisu se odnosili na pripadnike rimokatoličke, grkokatoličke i pravoslavne vjeroispovijesti ukoliko su se oni ticali valjanog sklapanja braka, nezakonitosti braka i rastave od stola i postelje. Za njih su i dalje vrijedili dotadašnji običajni ili crkveni zakoni. Prema *Općem građanskom zakoniku* brak se sklapao vjenčanjem, a sklapaju ga dvije osobe različitog

¹⁹ Zs. Peres, „Házassági szerződésék a törvény és a gyakorlat szerint a XVIII. – XIX. századi Magyarországon“, str. 77.

²⁰ Ljiljana Dobrovšak, „Ženidbeno (bračno) pravo u 19. stoljeću u Hrvatskoj“, str. 77.

²¹ Lj. Dobrovšak, „Ženidbeno (bračno) pravo u 19. stoljeću u Hrvatskoj“, str. 77., 78.

²² Zs. Peres, „Házassági szerződésék a törvény és a gyakorlat szerint a XVIII. – XIX. századi Magyarországon“, str. 77.

spola, koje prema tome jedno drugom obećaju da će živjeti u nerazlučivoj zajednici, rađati djecu, othranjivati ih te da će jedan drugoga pomagati. Brak je dakle prema Općem austrijskom građanskom zakoniku trajna zajednica sklopljena između osoba različitog spola, a svrha je u nerazrješivoj zajednici supružnika. Glava obitelji je muž. Svrha braka je nadalje rađanje i othranjivanje djeteta, kao i zadovoljavanje spolnog nagona. Osim toga, *Opći građanski zakonik* ne određuje brak kao sakrament.²³

Ugarska je zajedno sa zemljama krune sv. Stjepana sve do 1852. godine imala svoje vlastito zakonodavstvo koje je potjecalo još iz srednjeg vijeka, te koje se temeljilo na običajnom pravu. U Ugarskoj je ugarska vlada uvela *Opći građanski zakonik* 1852. i 1853. godine. Međutim, već je 1861. godine u Pešti održana konferencija koja je uspostavila novo zakonodavstvo na temelju starih ugarskih zakona te je *Opći građanski zakonik* u Ugarskoj stavila izvan snage. Zaključci te konferencije su iste godine postali zakonom. Godine 1867. je zbog Austro-ugarske nagodbe i dualističkog uređenja Austro-Ugarske Monarhije imenovano novo ugarsko ministarstvo kojem je jedna od zadaća kodificirati zakone, pa tako između ostalog i bračno pravo.²⁴

Tada, nakon 1861. godine, tijekom kodifikacije su donesene nove zakonske odredbe koje su uređivale imovinske odnose među bračnim partnerima. Imovinske odnose među bračnim partnerima nadalje je uređio Zakonski članak XXXV. iz 1874. godine o kraljevskim javnim bilježnicima, dopuna istog iz 1886. godine, te zakon o civilnim brakovima iz 1894. godine.²⁵ Konačno je po primjeru većine modernih država u Ugarskoj bilo uređeno jedinstveno bračno pravo Zakonski članak XXXI. iz 1894. godine. Tada je u Ugarskoj uveden obvezni civilni brak. Ugarski zakoni od 1894. godine nisu priznavali crkveno vjenčanje, već su ga smatrali samo religioznom ceremonijom. Taj je zakon propisivao obvezu civilnog braka prije sklapanja braka u crkvi. On je nadalje eliminirao sve zapreke za sklapanje i razrješenje braka. Dopuštao je rastavu i pripadnicima katoličke vjere u slučajevima brakolomstva, bluda protiv prirode, sklapanja novog braka u znanju da prvi brak još postoji, zlonamjernog napuštanja, postupaka opasnih po život supružnika, namjerne teške povrede bračnih dužnosti te vođenja nemoralnog života. Osim toga, nadležnost u rješavanju svih tih sporova imali su isključivo civilni sudovi.²⁶

²³ Lj. Dobrovšak, „Ženidbeno (bračno) pravo u 19. stoljeću u Hrvatskoj“, str. 78., 79.

²⁴ Isto, str. 81.

²⁵ Zs. Peres, „Házassági szerződésék a törvény és a gyakorlat szerint a XVIII. – XIX. századi Magyarországon“, str. 77.

²⁶ Lj. Dobrovšak, „Ženidbeno (bračno) pravo u 19. stoljeću u Hrvatskoj“, str. 81., 83.

Brak je na temelju ugarskog prava spoj kanonskog prava, tradicijskih normi običajnog prava te kasnijega građanskog prava.²⁷

Ugarski zakoni o imovinskim odnosima među bračnim partnerima prihvatili su sustav odvojene imovine bračnih partnera prema kojem oba bračna partnera u potpunosti raspolažu svojom vlastitom imovinom. Žene imaju pravo upravljanja svom svojom imovinom koju su donijele u brak i nisu predale suprugu na upravljanje. Dakle, sva ta imovina predstavlja supruginu odvojenu imovinu kojom ona ima pravo slobodno raspolagati. Suprug tom imovinom može upravljati samo ukoliko posjeduje punomoć. Međutim, upravljanje mirazom bilo je pravo supruga. Dakle, pri stupanju u brak supruga je miraz bila dužna predati na upravljanje suprugu, no ona je ipak zadržavala vlasništvo nad tom imovinom.²⁸

3.2. ZAJEDNIČKA IMOVINA

Zakon o zajedničkoj stečevini u Ugarskoj se smatrao mješovitim tipom. Načelno je usvojen sustav odvojene imovine bračnih partnera. Prema tome postoje tri imovine: vlastita imovina žene, vlastita imovina muža te njihova bračna stečevina.

Osnova ženine imovine je njena vlastita imovina kojom ona slobodno raspolaže i koja čini isključivo njezinu imovinu. Vlastitu imovinu jednog od bračnih partnera mogla je činiti imovina koju je netko od bračnih partnera stekao prije braka. Zaručnički poklon je također činio zasebnu imovinu. Osim toga, bračni partneri su bračnim ugovorom također često odredili koja imovina čini njihovu vlastitu neotuđivu imovinu. Vlastita imovina nekog od bračnih partnera bila je i imovina na koju je pravo ostvareno prije braka, ali isplaćena tijekom trajanja braka (npr. srećka kupljena prije braka). I porast vrijednosti vlastite imovine smatralo se vlastitom imovinom.²⁹

Zasebna imovina je tijekom braka bila na raspolaganju isključivo vlasniku, no drugi supružnik je kao opunomoćenik njome mogao upravljati. U svakodnevnom životu je praksa najčešće bila da i zasebnom supruginom imovinom upravlja njezin suprug te da joj on nije dužan niti odgovarati o tome na što je utrošio dobit, osim ukoliko ona to ugovorom nije posebno odredila. Ipak, supruga je mogla povući punomoć i zatražiti natrag pravo upravljanja tom imovinom ukoliko ju je smatrala ugroženom. Ona je osim toga mogla zatražiti i naknadu

²⁷ Isto, str. 100.

²⁸ Zs. Peres, „Házassági szerződés a törvény és a gyakorlat szerint a XVIII. – XIX. századi Magyarországon“, str. 77.

²⁹ Isto, str. 77.

ukoliko je mogla dokazati da je suprug imovinom upravljao neodgovorno ili da ju je namjerno ošteti. Istu imovinu je supruga mogla zatražiti i nakon raskida braka ili nakon suprugova bankrota ukoliko je mogla dokazati što čini njezinu imovinu. U tom slučaju svoj prohtjev je mogla ostvariti prije vjerovnika, štoviše predmete zaplijenjene zasebne imovine mogla je osloboditi sekvestracije putem zahtjevne parnice. Ukoliko je žena preminula nasljednici su imali pravo na njenu zasebnu imovinu. U nedostatku oporuke, a u slučaju zahtjeva zakonitih nasljednika trebalo je ispitati je li dotična imovina nasljedstvo i time suprugina osobna imovina ili je to stečena imovina. U slučaju nedostatka potomaka nasljedstvom stečenu supruginu imovinu nasljeđuju drugi nasljednici, a stečenu zasebnu imovinu suprug.

Da bi se određena imovina smatrala zajedničkom stečevinom supružnici su morali biti u braku i živjeti zajedno. Dakle, bračna zajednica je morala postojati. Bilo je potrebno točno odrediti i naznačiti koja imovina i koji predmeti čine zajedničku imovinu. Tu je spadalo sve što su supružnici zaradili i stekli tijekom zajedničkog života, pa i odvojeno, porast vrijednosti imovine svakog od supružnika kao i zarada od te imovine, ono što su supružnici ugovorom učinili zajedničkom imovinom, imovina osvojena na nagradnoj igri (npr. nagradna srećka ukoliko je kupljena tijekom bračnog života), te svi predmeti u kući.

Niti jedan od bračnih partnera prije raskida braka nije mogao tražiti raspodjelu zajedničke imovine. Pravo upravljanja nad zajedničkom imovinom imao je suprug, pa ju je on slobodno mogao prodati ili zadužiti, ali to nije mogao učiniti bez pristanka supruge. Međutim, to nije vrijedilo u slučajevima kada je suprug bio trgovac i prodao imovinu, jer tada nije bio potreban suprugin pristanak jer se to smatralo trgovačkim ugovorom.

Spomenuto je dakle da je suprug u praksi najčešće upravljao supruginom imovinom. On je tako mogao i njezinu imovinu izgubiti ili zadužiti. Supruga se tako u lošem položaju nalazila i u pogledu na muževljeve vjerovnike. Ukoliko bi oduzeli muževu imovinu ona je dio zajedničke imovine mogla zatražiti samo putem suda, a vrlo često se događalo da je i njezina osobna imovina oduzeta ukoliko ona nije mogla dokazati kako je to njezina vlastita imovina. U slučaju stečaja samo oni predmeti nisu bili oduzeti koje je supruga kupila tijekom trajanja braka, ali ne zajedničkim novcem i samo ukoliko je to ona mogla i dokazati.³⁰

Zajedničke imovine se bilo koja strana mogla odreći. U slučaju razvoda braka zajedničku je imovinu trebalo jednakomjerno podijeliti. Od ukupne imovine trebalo je odvojiti onu imovinu koja je činila vlastitu imovinu oba supružnika od one koja je bila zajednička, te je bilo potrebno nadoknaditi onu vlastitu imovinu nekog od supružnika koja je

³⁰ Isto, str. 78. – 82.

nedostajala. U slučaju nedjeljivih materijalnih predmeta valjalo je iste prodati na dražbi te potom podijeliti dobitak.³¹

Još su se u srednjem vijeku iz univerzalne zajednice dobara izdvojili neki oblici imovine koji u nju nisu ulazili, te koji su spadali isključivo u vlasništvo supruge ili supruga. To su miraz, uzmirazje (*contrados*) i moring. Iako su oni pripadali supruzi, njima je upravljao njezin suprug, te je njoj za raspolaganje istima trebala suprugova suglasnost.³²

3.3. MIRAZ

O poslovnom karakteru braka svjedoči postojanje i isplata miraza pri stupanju u brak. Miraz je imovina koju žena prima od svojih roditelja ili obitelji pri sklapanju braka, a plaća ju svome mužu kako bi mu bračni troškovi bili olakšani. Miraz je u biti takav poklon, koji je mogao dati bilo tko osim supruga. Žena je mogla dati miraz i iz svoje vlastite imovine. On je plaćan i kako bi se osigurao opstanak braka i radi uzdržavanje žene nakon njegova prestanka. Miraz je jamčio čast obitelji, a često je bio i pokazatelj njezina statusa.³³ Njega je mogla činiti određena svota novca, odjeća, nakit, namještaj i druga oprema za kućanstvo, kao i nekretnina. Vrijednost miraza ovisila je dakako o mogućnostima obitelji, ali najčešće su i najsiromašnije djevojke plaćale barem nekakav simboličan miraz.³⁴ U srednjem vijeku isplata miraza bila je važna, jer je ona služila kao svojevrsan dokaz da je brak kao takav sklopljen. Naime, kako je već ranije spomenuto, tek je na Tridentskom koncilu (1545. – 1563.) dekretom *Tametsi* uvedena obvezatna kanonska forma sklapanja braka. Od tada je brak valjan samo ukoliko je sklopljen pred župnikom ili opunomoćenim svećenikom i svjedocima. Važnost javnog sklapanja braka je bila u tome što je Katolička Crkva nastojala spriječiti sklapanje tajnih brakova jer se često događalo da su sklopljeni brakovi za koje se kasnije postavljalo pitanje jesu li valjali i jesu li zaista sklopljeni. To se najčešće događalo kada bi jedan od supružnika negirao sklapanje braka. Žrtva toga su najčešće bile žene, koje su često nakon seksualnog odnosa bile napuštene. Tako je miraz u srednjem vijeku služio i kao svojevrsan dokaz sklapanja braka.³⁵ Značaj njegove isplate nije opao niti u razdobljima koja slijede, sve do 20. stoljeća. Jedina razlika je što miraz gubi svoj značaj kao dokaz sklapanja braka, no on se i

³¹ Isto., str. 82.

³² Monika Cvitanović, *Život žena u Rijeci u 15. stoljeću*, diplomski rad, 2012., str. 36.

³³ Zdenka Janeković Römer, *Maruša ili suđenje ljubavi: bračno-ljubavna priča iz srednjovjekovnog Dubrovnika*, Algoritam, Zagreb, 2007., str. 133.

³⁴ Z. Janeković Römer, *Rod i grad: dubrovačka obitelj od XIII. do XV. stoljeća*, Zavod za povijesne znanosti HAZU – Zavod za hrvatsku povijest Filozofskog fakulteta, Dubrovnik – Zagreb, 1994., str. 78

³⁵ M. Mogorović Crljenko, *Druga strana braka*, str. 75.

dalje plaćao radi olakšavanja muževih bračnih troškova i radi osiguravanja imovine ženi u slučaju razvoda.

Miraz je mogao biti dodijeljen i sa zadržanim vlasničkim pravom, u tom slučaju po raskidu braka vlasniku je vraćen miraz. Miraz se mogao i oporučno ostaviti u obliku oporučnog dokumenta u kojem je miraz određen, a koji je trebalo izdati nakon određenog vremena ili u trenutku sklapanja braka. Postojala je mogućnost da supruga oporučno ostavi miraz, ali to je bilo značajno samo po tome što je muža oslobađalo obveze vraćanja tog miraza. Također, postojala je mogućnost i uvjetovati oporučno ostavljeni miraz.

Od 19. stoljeća miraz je u Ugarskoj mogla dodijeliti samo osoba koja je imala poslovnu sposobnost koja je bila potrebna za zaključivanje ugovora. Maloljetna osoba i osoba s ograničenom poslovnom sposobnošću miraz je mogla dodijeliti samo uz pristanak zakonskog zastupnika. I suprug koji prima miraz morao je imati poslovnu sposobnost, a ukoliko on to nije bio, za preuzimanje miraza morao je imati suglasnost svog službenog predstavnika, odnosno skrbnika. Razlog tomu bilo je što je u slučaju razvoda braka suprug miraz bio dužan vratiti, pa je bilo važno da on razumije taj ugovor.

Miraz je bio isključivo ženina imovina i nije ulazio u zajedničku imovinu. Žena je tu imovinu suprugu predavala samo na upravljanje. Ukoliko do sklapanja braka nije došlo, ili je proglašen nevaljanim, miraz je morao biti vraćen. Isto bi bilo u slučaju rastave braka. Ukoliko je do rastave braka došlo zbog krivice supruge, onda je suprug dotada izvučenu korist od miraza mogao zadržati. U svim drugim slučajevima, suprug je morao nadoknaditi svu izvučenu korist i miraz vratiti. Ukoliko muž imovinu nije mogao vratiti, supruga je mogla muževu imovinu staviti u zalog. U slučaju da je supruga kao miraz donijela nekretninu, onda se ona morala prepisati na njezino ime. Međutim, ako su se supružnici samo rastali od kreveta i postelje, onda suprug nije bio dužan vratiti miraz. U slučaju smrti supruge, a da je on bio dužnik, supruga je u odnosu na vjerovnika imala prednost u potražnji miraza, odnosno prvenstveno se iznos morao isplatiti njoj, a ne onima kojima je suprug dužan. Ako u braku nije bilo djece, miraz se u slučaju muževe smrti morao vratiti supruzi, a u slučaju njezine smrti, njezinoj obitelji. Supruga je imala pravo zadržati muževo nasljedstvo sve dok joj njegovi nasljednici nisu isplatili njen miraz.³⁶

O poslovnom karakteru braka svjedoči i činjenica da su pravo izbora bračnih partnera u konačnici su imali samo roditelji³⁷ unatoč tome što je od Tridentskog koncila brak prihvaćen

³⁶ Zs. Peres, „Házassági szerződéssek a törvény és a gyakorlat szerint a XVIII. – XIX. századi Magyarországon“, str. 80., 81.

³⁷ E. Tárkány Szücs, *Magyar jogi népszokások*, str. 279. – 361.

kao konsenzualna kategorija.³⁸ Nerijetko se događalo da mladi nisu imali puno izbora, što je često dovodilo do konflikata. Pri prosidbi bi mladić s roditeljima raspravljao o svojoj osobnosti, mirazu, o zaručničkom poklonu i drugome. Rasprava o imovini bi često tekla i prije same prosidbe, i to između mladića koji bi njome upravljao po stupanju u brak te između djevojčinih roditelja ili braće ako nije imala roditelje. Ukoliko do dogovora i nije došlo, u običajnom pravu određeno je da se mora osigurati barem časni miraz, odnosno minimum miraza u obliku materijalnih dobara. Količina toga miraza nije točno određena, no najčešće je ona trebala biti u skladu s mogućnostima roditelja. Njime se trebao osigurati barem dio potrebnog namještaja i odjeće, kao i pokriće dijela troškova vjenčanja. Primjerice, Ferenc Bakó u proučavanju miraza u 19. stoljeću u mjestu Felsőtárkány zaključuje kako miraz nije bio točno određen, no kako je određeno nepisano pravilo ipak postojalo. Tako on navodi kako bi siromašan seljak 1877. godine svojoj kćeri osigurao jednu škrinju i krevet, a nešto imućniji seljak 1849. godine jednu škrinju, jedan krevet, šest jastuka, jednu perinu i onoliko odjeće koliko je u škrinju stalo te onu odjeću koja je bila na mladenki. Imućniji seljak bi 1902. godine djevojci osigurao jedan kastl (omanji ormar), jedan krevet, osam jastuka, dvije velike perine, osam plahti, četiri jastučnice, šest stolnjaka, šest do osam komada odjeće, marama od kašmira i druge marame. Isti bi 1925. godine kao miraz dao jedan kastl (omanji ormar), dva kreveta, devet jastuka, jednu veliku i jednu malu perinu, jednu posteljinu, deset komada odjeće, jedne cipele, jedne papuče, tri svilene marame, tri marame od kašmira, 10-15 ručnika, osam plahti i dvije šlingovane plahte. Ta činjenica svjedoči o važnosti braka kao ponajprije ekonomske zajednice.³⁹

Miraz, u tom smislu, možemo shvatiti kao važan za osiguravanje žene ali i njezine djece, a jamčilo ga se bračnim ugovorima. Bračnim ugovorima dokazivalo se postojanje miraza, a to je morao dokazati onaj tko je tražio njegovu isplatu.⁴⁰

3.4. UZMIRAZJE (*CONTRADOS*)

Rimsko bračno pravo je uz miraz predviđalo i davanje uzmirazja (*contrados, donatio propter nuptias*). Bio je to dar koji je muž davao ženi prilikom sklapanja braka i to u

³⁸ M. Mogorović Crljenko, *Druga strana braka*, str. 75.

³⁹ E. Tárkány Szücs, *Magyar jogi népszokások*, str. 346. – 378.

⁴⁰ M. Cvitanović, *Život žena u Rijeci u 15. stoljeću*, str. 37.

vrijednosti jednakoj mirazu. S vremenom je ipak vrijednost uzmirazja postajala sve manja u usporedbi s mirazom.⁴¹

Uzmirazje (*contrados*) jest udio muževe imovine koja njegova udovica dobiva prema zakonu. Prema definiciji ponuđenoj u *Mađarskom etnografskom leksikonu (Magyar Néprajzi lexicon)*, *contrados* je pristojba koju suprug supruzi obećaje za njezino ispunjenje bračnih obveza.⁴²

U mađarskoj stručnoj literaturi su se pitanjem *contradosa* ponajviše bavili etnolozi László Mándoki i Ernő Tárkány Szücs. Ernő Tárkány Szücs u svojoj knjizi *Magyar jogi népszokások (Mađarsko običajno pravo)* o *contradosu* zaključuje da je najznačajniji i najistaknutiji oblik sklapanja bračnog ugovora. *Contrados* je institucija srednjovjekovnog imovinskog prava koja je opstala sve do sredine 20. stoljeća, no ciljevi određivanja istog pri sklapanju su se tijekom vremena u značajnoj mjeri promijenili. To je u svojoj biti ženina otkupna cijena, no ona se s vremenom prestala plaćati pri stupanju u brak već je dano kao obećanje, koji će se supruzi isplatiti nakon muževe smrti. Taj iznos supruga dobiva za gubitak svoga djevičanstva, za ispunjenje bračnih odveza po smrti svoga muža ili nakon rastave koju nije ona skrivila (odnosno ukoliko je ispunjavala sve svoje bračne dužnosti). Važna karakteristika *contradosa* jest da je to dar koji uvjetuje vjernost bračnog partnera. Da bi se zahtjev za isplatom *contradosa* odobrio brak je morao biti konzumiran. Ta imovina bila je osobno vlasništvo supruge, no u braku je muž tom imovinom raspolagao. Tek nakon suprugove smrti ili rastave je ženi taj iznos bio isplaćen, i to od strane supruga, ili u slučaju njegove smrti zakonitih nasljednika ili šire rodbine. Jedini slučaj kada je supruga mogla zatražiti isplatu navedenog iznosa tijekom trajanja braka bilo je u slučaju muževa stečaja.

Contrados je ugovorom ženi mogao obećati bilo tko – budući suprug, njegovi roditelji ili bilo koja treća osoba. Iznos je dakako ovisio o statusu i imovini supruga te on nije bio točno određen ili propisan. Ipak, postojalo je nepisano pravilo o tome koliki bi taj iznos trebao biti. Tako primjerice István Werbőczy u *Tripartitumu* navodi kako je visoko plemstvo trebalo izdvojiti 400 forinti, niže plemstvo 200 forinti, a kmet 40 forinti.⁴³

Uvjeti sklapanja *contradosa* su se u razdoblju koje je prethodilo 18. stoljeću u Ugarskoj razlikovali, te se dijele na tri vrste: državni, gradski i onaj u Erdelju. Prema državnom pravu *contrados* je, što ističe i Werbőczy u *Tripartitumu*, novčana pristojba zakonito udane žene koju ona dobiva nakon smrti svoga muža u zamjenu za gubitak svoje nevinosti te ispunjenje

⁴¹ Z. Janeković Römer, *Rod i grad: dubrovačka obitelj od XIII. do XV. stoljeća*, str. 81.

⁴² Gyula Ortutay, *Magyar Néprajzi lexicon*, sv 3., Akadémiai Kiadó, Budimpešta, 1980., str. 553.

⁴³ E. Szücs Tárkány, *Magyar jogi népszokások*, str. 357. – 360.

bračnih obveza. Visina navedenog iznosa ovisila je o imovinskom stanju supruga. Supruga bi isti iznos dobila i u slučaju razvoda braka bez njezine krivice. Prema gradskom pravu *contrados* je također novčana pristojba supruge, ali prvenstveno i najčešće u obliku pokretne imovine, no nju bi supruga dobila samo u slučaju smrti supruga u roku od godinu dana i šest tjedana po sklapanju braka bez zakonitih nasljednika. U Erdelju se umjesto naziva „hitbér“ (*contrados*) koristio naziv „jegyruha“ (zaručnička odjeća), a razlikovao se u načinu isplate. Naime, sastojao se od 1/3 pokretne imovine te 2/3 gotovine. To su postali oblici obveznog, zakonitog *contradosa*, koji su na snagu stupili kada se supružnici nisu o njemu dogovorili.⁴⁴

Prema ugarskim zakonima postojale su dvije vrste *contradosa*: zakonski i ugovorni. Zakonski je dakle onaj kojeg je određivao zakon. Supruga je bez prethodnog dogovora ili ugovora imala svoje pravo udovice. Supruga je na isplatu *contradosa* imala pravo nakon svakog novog stupanja u brak i to pravo nikada nije izgubila. Međutim, iznos *contradosa* bi se svakim novim brakom prepolavljao jer žena u brak ne bi stupila kao djeвица. U slučaju da supruga umre prije muža, njezini zakoniti nasljednici imaju pravo zatražiti navedeni iznos. Druga vrsta *contradosa* bio je ugovorni *contrados* koji je nastao prema pravilima običajnog prava. Ukoliko je žena prihvatila ugovorni *contrados*, onda ona odustaje od onog koji je se prema zakonu tiče (primjerice, ukoliko je ugovoreni iznos bio manji nego što je to nalagalo običajno pravo).⁴⁵

Zaručnici ili supružnici su prema Zakonskom članku XXXV. iz 1874. godine bili dužni svoj dogovor ovjeriti kod javnog bilježnika. Predmet dogovora nije morao biti samo novac, nego bilo kakva pokretna ili nepokretna imovina. Ukoliko je brak prekinut zbog suprugine krivice, ona gubi pravo na *contrados*, osim ako joj muž prevaru nije oprostio.⁴⁶

3.5. MORING PISMA

U 18. stoljeću je u Ugarskoj diljem zemlje naglo porastao broj *contradosa* sklopljenih i uređenih putem ugovora te se na temelju običajnog prava razvio običaj sastavljanja morning pisama. Riječ *moring* dolazi iz njemačkog *Morgengabe*, koji je označavao jutrinu, odnosno vjenčani dar koji je prvobitno označavao darivanje zaručnice prilikom prelaska „u posjed“

⁴⁴ Isto., 357., 358.

⁴⁵ Zs. Peres, Házassági szerződések a törvény és a gyakorlat szerint a XVIII. – XIX. századi Magyarországon, str. 79.

⁴⁶ Isto, str. 81.

muža i konzumiranja braka. Međutim, on je u Ugarskoj s vremenom promijenio značenje, te se počeo miješati s pojmom uzmirazja. Moring, institucija pisanog uzmirazja, nastao je po uzoru na zakonito uzmirazje, ali s promijenjenom formom i sadržajem.⁴⁷

U *Újmagyar Tájszótár (Novi mađarski zavičajni rječnik)* pod naslovom „moring“ možemo pročitati sljedeće:

1) Moring: miraz mlade

- a) Djevojačka sprema
- b) Miraz udovice koja se udaje drugi puta

2) Moring: onaj novčani iznos, rjeđe poklon, koji mladoženja predaje mladoj kod zaruka

- a) Dio iznosa koji ženik predaje mladoj pri prosidbi kao svojevrsni predujam

3.) Moring: Međusobno i bračnim ugovorom određen iznos, ili onaj iznos koji jedna od stranaka obećaje drugoj bračnim ugovorom

- a) Može se odnositi na zemljište
- b) Novčani iznos, pokretna i nepokretna imovina koje stranke jedna drugoj obećaju kao nasljedstvo
- c) Novčani iznos, ili dio imovine koju supruga nasljeđuje po suprugovoj smrti
- d) Dio imovine koji udovac prije sklapanja novog braka obećaje budućoj supruzi u slučaju svoje smrti
- e) Godišnji iznos koji udovica prima umjesto nasljedstva

4.) Moring: Dogovor i ugovor između obitelji budućih supružnika koji se odnosi na uređenje imovinskih odnosa, točnije pitanja nasljedstva mladoženje i mlade

5) Moring: bračni poklon⁴⁸

László Mandoki je na temelju proučavanja bračnih ugovora reformiranog stanovništva na području Šikloša u Baranji i na temelju zavičajnih rječnika daje dvije definicije pojma:

- 1) Novčani iznos za koji je muškarac kupio djevojku za udaju. Od toga je kupljena vjenčanica i druge potrepštine za svatove. Mogao je to biti novac ili „blago“ (domaće životinje)
- 2) Iznos koji udovac koji ima nasljednike i koji se ženi drugi puta određuje za suprugu.

⁴⁷ E. Tárkány Szücs, *Magyar jogi népszokások*, str. 359.

⁴⁸ Éva Balogh, Lajos Balogh, *Új magyar tájszótár*, sv. 3., Akadémiai Kiadó, Budimpešta, 1992., str.

Dakle, pojam *moring* pisama nije točno određen. Miješaju se pojmovi miraza i uzmirazja, kao i bračnog ugovora te je granica među njima nejasna. *Moring* pisma su prema tome svojevrsni bračni ugovori koji su određivali iznos miraza, bračnog poklona ili uzmirazja.

Prema mjestu nastanka razlikujemo tri tipa *moring* pisama: privatni spisi (u tom slučaju je stranka sama sastavila dokument svojom vlastitom rukom ili tuđom u slučaju da je nepismena, bez ili u prisustvu svjedoka), crkveni javni spisi (u tom slučaju su sastavljeni pred svećenikom, vječanim kumovima ili drugim svjedocima nakon čega ga stranke potpisuju ili označavaju u slučaju nepismenosti) te javni spisi (dokumenti sastavljeni pred javnim bilježnikom).⁴⁹

4. BRAČNI UGOVORI

Dakle, kao što je već ranije rečeno, miraz je činio supruginu osobnu imovinu kojom je ona slobodno mogla raspolagati, no koju je ona predala suprugu na upravljanje. Također, u njezinu imovinu spadali su i uzmirazje i *moring* (institucije koje su se s vremenom počele miješati). Bračne ugovore moglo se ugovoriti u odnosu na ta imovinska prava. Cilj sklapanja takvih ugovora bilo je uređivanje imovinskih odnosa bračnih partnera na način koji se razlikovao od zakonski određenih imovinskih odnosa. Time su bračni partneri ugovorom mogli odrediti međusobne odnose stekavši time autonomiju nad određivanjem vlastitih imovinskih odnosa i tako se postojeći zakoni mogu odnositi samo na one stavke koje bračni partneri nisu ugovorom odredili.⁵⁰

Ernő Tárkány Szücs je proučavajući bračne ugovore sastavljene u Ugarskoj tijekom 18. i 19. stoljeća, odredio sljedeće zajedničke odrednice bračnih ugovora:

- 1) Nije samo djevojka bila dužna u brak donijeti imovinu, već i mladić
- 2) Roditelji zadržavaju miraz kao osobnu imovinu prve tri godine braka svoga djeteta
- 3) U slučaju smrti supružnika stečenu imovinu u potpunosti ili dijelom nasljeđuje drugi supružnik
- 4) Osiguravaju (doživotno) uzdržavanje djece supružnika koja potječu iz prethodnog braka
- 5) Između već postojeće i buduće djece udovac i udovica imovinske su odnose uredili tako da niti jedno od njih ne bude oštećeno

⁴⁹ E. Tárkány Szücs, *Magyar jogi népszokások*, str. 359., 360.

⁵⁰ Zs. Peres, *Házassági szerződések a törvény és a gyakorlat szerint a XVIII. – XIX. századi Magyarországon*, str. 81.

6) Osiguravaju doživotno korištenje i uporabu određene imovine⁵¹

Na mađarskom govornom području ugovore među budućim supruzima nazivaju različitim nazivima: *contractus*, *contractus matrimonialis*, *házassági ajánlat* (bračni prijedlog), *házassági kötél* (bračna veza), *házassági szerződés* (bračni ugovor), *megegyezés* (sporazum), i *móringlevél* (moring pismo).

Kada bi budući mladenci željeli regulirati bračne odnose oni bi sklopili bračni ugovor. Bračni ugovor se najčešće sklapao prije ili tijekom zaruka, a u njemu bi strane iznijele svoje zahtjeve. Samom sklapanju ugovora bi prethodio sporazum kojeg bi mladoženja sklopio s roditeljima mlade u prisustvu svjedoka pri prosidbi ili pri gledanju mlade. Mladoženja bi pri prosidbi s roditeljima raspravljao o količini imovine, zemljišnim posjedima i količini „blaga“ (domaćih životinja), a manje o odjeći. Roditelji mlade bi mladoženju ispitivali o njegovoj imovini, posjeduje li kuću, ima li dugova, raspolaže li nasljednim pravom i o količini uzmirazja koji on predlaže djevojci. Ernő Tárkány Szücs navodi kako su rasprave veoma često bile vrlo ozbiljne, trajale duboko u noć, pa i nekoliko dana, a nerijetko su bile i oštre te su rezultirale raskidanjem zaruka i planova za vjenčanje.⁵²

Sklapanje ugovora ovisilo je o poželjnosti drugog bračnog partnera. Odnosno, ukoliko je jedan od budućih mladenaca bio „dobar ulov“, onaj drugi bi ugovorom morao ponuditi puno više jer bi ovaj to najčešće zahtijevao. Tako bi, primjerice, roditelji djevojke koji su svoju kći udavali za udovca tražili puno više od njega, te su nju tada smatrali skupljom nego ukoliko bi ju udavali za mladića.⁵³

Bračni ugovori nisu samo uređivali uvjete sklapanja braka i imovinske odnose te određivali iznos miraza, već su njima stranke uredile i pitanje nasljedstva. Ugovori su osim toga vrlo često sklapani u slučaju da obitelj ima samo kćer jedinicu, pa bi njezin suprug došao u njezinu kuću umjesto da ona napusti svoju. Ukoliko bi mladić došao u djevojčinu kuću, on bi u pravilu bio u lošem, podređenom položaju. Zbog toga je velik broj bračnih ugovora sklapan s ciljem zaštite mladića u takvim slučajevima. Oni bi nastojali zaštititi svoja prava te ugovoriti svojevrsnu naknadu za rad koji će obavljati u kući svoje buduće supruge, dok bi punac, s kojim bi mladić ovaj ugovor najčešće sklapao, nastojao ograničiti prava mladića. I oni bi u brak donosili miraz, no to u Ugarskoj nikada nije regulirano zakonom, već je podvrgnuto isključivo pravilima običajnog prava.⁵⁴

⁵¹ E. Tárkány Szücs, *Magyar jogi népszokások*, str. 353.

⁵² Isto, str. 349., 350.

⁵³ Isto, str. 351.

⁵⁴ Isto, str. 353.

4.1. PRAVILA VEZANA UZ SKLAPANJE BRAČNIH UGOVORA

Pravo u Ugarskoj poprilično se bavilo pitanjem bračnog prava, te brojni zakoni određuju odnose među bračnim partnerima. Propuste zakona ispravljala je praksa koja je omogućila uređivanje imovinskih i drugih odnosa među bračnim parovima putem bračnih ugovora. Bračni par je tako mimo zakona među sobom odnose mogao urediti kako je htio, a kako bi se izbjeglo da netko od bračnih partnera bude zakinut, zakon je 1874. godine uveo obvezu sklapanja bračnih ugovora kod javnog bilježnika.

Bračni ugovor mogao je sklopiti bračni par, zaručnici ili njihovi roditelji. Da bi bračni ugovor bio važeći, morao je nastati između osoba koje imaju pravnu sposobnost, a ukoliko netko od osoba to nije imao, sklapanju ugovora morao je prisustvovati njegov službeni predstavnik (njegov staratelj). U suprotnom ugovor nije vrijedio. Osobe s punom pravnom moći ugovor su mogle sastaviti i putem opunomoćenika. Isti ugovor su stranke bilo kada po volji mogle izmijeniti, ali isključivo uz prisustvo obje strane. Bračni ugovori su prestali biti na snazi u slučaju smrti jednog od supružnika, ukoliko je netko proglašen mrtvim, te u slučaju rastave braka ili u slučaju katolika kod rastave od stola i postelje. Ukoliko bi stranke koje su se prethodno rastavile od stola i postelje obnovile bračni život, to nije značilo automatsku obnovu bračnog ugovora. U tom slučaju bračni ugovor više ne bi bio na snazi.⁵⁵

Zakonskim člankom XXXV. iz 1874. godine uvedena je obveza sklapanja bračnih ugovora kod javnog bilježnika, odnosno ovjera privatnih ugovora kod javnog bilježnika. Zakonskim člankom XXXV. određeno je da ta obveza vrijedi samo za one ugovore koji će od tada pa nadalje biti sastavljeni. Za prethodno sastavljene ugovore ta odredba nije vrijedila. Međutim, postavlja se pitanje zašto je uopće postojala potreba za stavljanjem ugovora pod nadzorom javnog bilježništva.

Nastanak Zakonskog članka XXXV. i uvođenje obveze sastavljanja bračnih ugovora kod javnih bilježnika potaknuli su događaji iz svakodnevnog života koji su sastavljanje zakonskog propisa o javnim bilježnicima učinili neodgodivim. To je bilo, primjerice, zbog toga što je vjerovnik u određenim slučajevima mogao izbaciti udovicu i djecu na ulicu te im oduzeti svu imovinu. Međutim, tako je Zakonski članak o javnim bilježnicima za bračne parove otežao uređivanje odnosa, jer su oni od tada bilo kakve pravne ugovore morali vezati kod javnih bilježnika. Unatoč tomu što je obveza sastavljanja ugovora otežala uređivanje

⁵⁵ Zs. Peres, Házassági szerződések a törvény és a gyakorlat szerint a XVIII. – XIX. századi Magyarországon, str. 81., 82.

odnosa i poslova među bračnim parovima, ona je neupitno imala mnoštvo prednosti. Tako se primjerice prije uvođenja navedene obveze događalo da je suprugin miraz suprug uložio u vlastitu imovinu ili ukoliko je miraz bio u obliku gotovine, on je kupio zemlju na vlastito ime. U tom slučaju supruga nije imala nikakvo osiguranje u odnosu na svoj miraz. Ukoliko je muž potratio zajedničku imovinu supruga nije supruga nije mogla svoj miraz zatražiti od vjerovnika pa je lako mogla završiti na ulici. Često se događalo da se bračni par pojavio pred javnim bilježnikom u namjeri da muž svoju preostalo imovinu prepíše na ime svoje supruge prije negoli bi mu i ona bila oduzeta. Prema brojnim pravnicima to je spadalo u nemoralne slučajeve jer je muž izgubio svoju ulogu kao čela obitelji i uzdržavatelja supruge te da je „supruga počela nositi hlače”. Međutim, mnogi su postavili i pitanje zaslužuje li više zaštitu vjerovnik koji se bogati na račun siromašnih ili žena i njezina djeca koja zbog muža mogu završiti na ulici.⁵⁶

Supruga zadržava vlasništvo nad mirazom kao imovinom koja čini isključivo njeno osobno vlasništvo unatoč tome što ju suprug ima pravo uložiti u svoju imovinu. Njoj taj iznos u bilo kojem slučaju mora biti vraćen kao bilo koji drugi zajam te ona zadržava prednost pred bilo kojim drugim vjerovnikom. Naime, bilo kakav pravni ugovor među supružnicima uređen je kao odnos između dužnika i vjerovnika, pa u slučaju miraza supruga ima prednost pred drugim vjerovnicima. Zbog toga je bilo važno njezin miraz točno popisati kod javnog bilježnika kako bi takav dokument imao dokaznu moć i kako bi supruga pred vjerovnicima mogla zaštititi svoju imovinu. Problem se javljao, primjerice, ukoliko je suprug suprugin miraz uložio u svoju imovinu, te kasnije na suprugino ime prepisao imovinu u vrijednosti tog istog miraza. Suprugu tada ništa nije zaštitilo te je morala trpjeti da vjerovnik oduzme i njenu vlastitu imovinu, pa tako i njen miraz. Zbog toga je bilo važno popisati suprugin miraz i sve ono što čini njezinu imovinu. Međutim, često se događalo da muž prepíše imovinu na svoju suprugu kako bi prevario vjerovnika te kako se ta imovina ne bi mogla oduzeti. Prema kaznenom zakonu, ukoliko dužnik prepíše svoju imovinu na suprugu kako bi oštetio vjerovnika, bit će kažnjen kao prevarant. Ukoliko to ne učini zbog navedenog cilja, onda je pravna transakcija pravovaljana. Zbog toga je određeno da ovakve pravne transakcije legalno nastanu samo na temelju određene pravne osnove, a da ta pravna osnova bude bračni ugovor. Ipak, nije bilo zakonskih prepreka sklapanju bračnih ugovora i tijekom trajanja braka, pa je i dalje postojala mogućnost prijevare vjerovnika. Javni bilježnik imao je pravo odbiti sastavljanje onih ugovora koji su se po njegovoj procjeni kosili s moralom, javnim redom, ili

⁵⁶ Isto, str. 83.

zakonom. Međutim, procjena takve situacije ostala je na javnom bilježniku. Zbog toga bi javni bilježnik upitao bračni par žele li imovinu prepisati kako bi prevarili vjerovnika. Ukoliko bi oni odgovorili da ne žele dokument sastaviti s tim ciljem, on bi dokument sastavio.⁵⁷

Godine 1886. Zakon članak o javnim bilježnicima iz 1874. godine izmijenjen je i dopunjen. Jedna od najvažnijih preinaka ticala se pitanja obveze sastavljanja javnih ugovora kod javnog bilježnika. Uređena je točna forma sklapanja bračnog ugovora. Bračni ugovor je mogao biti sklopljen samo i isključivo u prisustvu javnog bilježnika prema točno određenoj formi i točno određenim pravilima. U protivnom je mogao biti proglašen nevažećim i ne bi imao dokaznu snagu na sudu.⁵⁸ Ukoliko je bračni ugovor sadržavao i odredbe koje su se ticale smrti nekog od supružnika, onda je bračni ugovor morao sadržavati i sastavne dijelove oporuke. To je značilo da su stranke ugovor mogle sastaviti samo osobno, u prisustvu javnog bilježnika te dva svjedoka ili još jednog javnog bilježnika, a bilo je potrebno dokazati i pridržavanje navednih pravila. Nadalje, propisana je obveza potpisivanja od strane stranaka, kao i javnog bilježnika, te obveza javnog bilježnika da pečatom ovjeri dokument. Odredbe bračnog ugovora nisu se smjele suprotstaviti zakonu niti moralu. Javni bilježnik je nadalje bio dužan stranke upoznati s predmetom ugovora i njegovim posljedicama. Ukoliko bračni ugovor nije sastavljen prema navedenim pravilima, onda se mogao dokazati ništavim i to isključivo sudskom presudom. To su mogli zatražiti supružnici ili njihovi zakoniti nasljednici po smrti supružnika. Ukoliko je bračni ugovor proglašen ništavim, supružnici su bili dužni međusobno si vratiti sve ono što su u brak donijeli.⁵⁹

5. JAVNO BILJEŽNIŠTVO

Prema Zakonskom članku o javnim bilježnicima iz 1874. godine javnobilježnička služba sastoji se od službenog sastavljanja i izdavanja javnih isprava o pravnim poslovima, izjavama i činjenicama na kojima se utemeljuju prava, od službenog ovjeravanja privatnih isprava, primanja isprava na čuvanje, zatim čuvanja novca i predmeta od vrijednosti radi njihove predaje drugim osobama ili nadležnim tijelima te obavljanja postupaka određenim

⁵⁷ Isto, str. 82.

⁵⁸ Isto, str. 84.

⁵⁹ Isto, str. 80

zakonom po nalogu sudova ili drugih nadležnik tijela. Javni bilježnik nije zastupnik stranke već njen nepristrani povjerenik. Javnobilježničku službu obavljaju javni bilježnici kao samostalni i neovisni nositelji te službe, koji imaju svojstvo osoba javnog povjerenja.⁶⁰ Prema Mireli Krešić, pojmom javne vjere objašnjava se posebna dokazna snaga koja se pridaje postupcima osoba s javnim ovlaštenjem ili ispravama koje su one sastavile. Njihova dokazna snaga se može pobijati vrlo ograničeno ili se uopće ne može pobijati. Najznačajnije institucije javne vjere tijekom povijesti bile su pristava, vjerodostojna mjesta (*loca credibilia*) te javno bilježništvo. Mirela Krešić pristava definira kao osobu čije je djelovanje u društvu s prevladavajućom naturalnom privredom i niskom razinom pismenosti, temeljeno na načelima usmenosti i neposrednosti jamčilo sigurnost pravnog prometa. Izjave pristava nisu imale apsolutnu dokaznu snagu, ali su imale prednost nad drugim dokaznim sredstvima. Takve izjave smatrane su istinitim i vjerodostojnim sve dok se ne dokaže suprotno. Tijekom 12. stoljeća osim pristava na hrvatskom priobalju počinju djelovati i javni bilježnici, odnosno notari. Kako bi obavljali službu, notari su morali imati poseban privilegij javne vlasti, točnije cara ili pape. Osim pristava i notara, tijekom srednjega vijeka djelovala su i *loca credibilia*, odnosno vjerodostojna mjesta. Status vjerodostojnog mjesta i pravo obavljanja javne djelatnosti imali su kaptoli. U kontinentalnom dijelu Hrvatske bilježničku djelatnost najvećim su dijelom obavljali kaptoli po uzoru na ugarske kaptole. U nešto manjoj mjeri djelovali su i pristavi i notari. Ugarski kaptoli su još od 12. stoljeća obavljali određene službe za kralja te su isprave koje su oni izdavali uživale javnu vjeru. Takvu je praksu ozakonio hrvatsko-ugarski kralj Andrija Arpadović 1231. godine.⁶¹ Zanimljivo je da je ipak mogućnost korištenja isprava izdanih od strane vjerodostojnih mjesta također bila nešto ograničena. Naime, nisu imali dokaznu snagu na crkvenim sudovima, već samo svjetovnim. I u Ugarskoj je notarska služba od 13. stoljeća bila raširena, a notari su izdavali dokumente u prvom redu vezane za legalne transakcije povezane s brakom, društvenom imovinom, nasljedstvom ili crkvenom imovinom. Osim toga, dokumenti javnih bilježnika imali su dokaznu snagu što na crkvenim sudovima, a što na svjetovnim. Međutim, nakon bitke na Mohačkom polju 1526. godine javno bilježništvo nestaje iz Ugarske.⁶² Tako su vjerodostojna mjesta izdavala isprave do uvođenja austrijskog Bilježničkog reda i početka djelovanja moderno uređene javnobilježničke službe.

⁶⁰ Vladimir Marčinko, „Putevima javnog bilježnika“, *Pravnik*, vol. 41, br. 84, 2007., str. 213.

⁶¹ Mirela Krešić, „Javno bilježništvo na hrvatsko-slavonskom pravnom području 1859. – 1941.“, *Časopis za suvremenu povijest*, Vol. 42., br. 1., 2010., str. 92., 93.

⁶² Kristóf Szécsényi-Nagy, „New functions of Hungarian Civil Law Notaries“, *Acta Juridica Hungarica*, Vol. 50, br. 2, 2009., 216., 217.

Tijekom Bachova apsolutizma (1850. – 1859. godine) austrijske su vlasti nastojale modernizirati javnu upravu i pravne institucije. U tom procesu je 1858. godine carskim patentnom prošireno važenje Bilježničkog reda iz 1855. godine i time uređeno moderno javno bilježništvo na području Ugarske, kao i Kraljevine Hrvatske i Slavonije. Međutim, on u Ugarskoj nije bio dugog vijeka. Naime, nedugo nakon ukidanja Bachova apsolutizma, 1861. godine Bilježnički red stavljen je izvan snage u Ugarskoj. No, Ugarski sabor je 1874. godine donio Zakonski članak XXXV. kojim je samostalno uredio javnobilježničku djelatnost. Javni bilježnik je bila „osoba s pravničkim obrazovanjem i stručnim iskustvom na koju država prenosi određena ovlaštenja i koja povjerenu javnu službu obavlja neovisno i samostalno. Pritom javni bilježnik djeluje kao nepristrani povjerenik stranaka jamčeći sigurnost pravnog prometa. Prema Bilježničkom redu, javni bilježnici bili su ovlašteni sastavljati i otppravljati javne isprave u pogledu pravnih poslova, izjava i činjenica na kojima se zasnivaju pojedina prava, primati na čuvanje isprave te voditi brigu o njima, izdavati potvrde, tj. svjedodžbe odnosno djelovati kao sudski povjerenici.“⁶³ Osim tih poslova javni bilježnici su na zahtjev stranaka mogli sastavljati i privatne isprave, kada bi djelovali kao opunomoćenici stranke. Javnobilježničke isprave imale su snagu javne isprave ukoliko su bile sastavljene u skladu sa zakonom, prema određenim pravilima.⁶⁴

Javnobilježničke komore u Ugarskoj nastale su 1875. godine, nakon što je Ugarski sabor 1874. godine donio Zakonski članak XXXV. kojim je samostalno uredio javnobilježničku djelatnost. Kraljevska javnobilježnička komora u Pečuhu osnovana je 30. kolovoza 1875. godine, a njena nadležnost protezala se na četiri županije (Baranya, Somogy, Tolna i Zala) i na područje pet kraljevskih sudova (Pécs, Nagykanizsa, Kaposvár, Szekszárd i Zalaegerszeg). Sjedište same komore bio je slobodni kraljevski grad Pečuh. Na području Pečuške kraljevske javnobilježničke komore javno bilježništvo ustrojeno je u sljedećim mjestima: u Baranyi: Pécs (Pečuh), Pécsvárad, Siklós, Sásd, Mohács i Darda; u županiji Somogy: Kaposvár, Szigetvár, Nagyatád, Csurgó, Marcali, Lengyeltóti, Igal i Tab; u županiji Tolna: Szekszárd, Dombóvár, Bonyhád, Paks, Tamási i Dunaföldvár; u županiji Zala: Zalaegerszeg, Nagykanizsa, Letenye, Sümeg, Tapolca, Alsólendva, Perlak (Prelog) i Čakovec. Po završetku Prvog svjetskog rata i po potpisivanju mira u Trianonu 4. srpnja 1920. godine između Kraljevine Ugarske i sila Antane, Ugarska je izgubila dvije trećine svog prijašnjeg teritorija koji je podijeljen između Austrije, Čehoslovačke, Kraljevine SHS i

⁶³ Mirela Krešić, „Javno bilježništvo na hrvatsko-slavonskom pravnom području 1859. – 1941.“, Časopis za suvremenu povijest, Vol. 42., br. 1., 2010., str. 99.

⁶⁴ Mirela Krešić, „Javno bilježništvo na hrvatsko-slavonskom pravnom području 1859. – 1941.“, str. 99.

Rumunjske. Tzv. „južni krajevi“, odnosno zapadni Banat, Bačka, južna Baranja te Međimurje i Prekmurje pripali su Kraljevini SHS. Time se promijenio i teritorij nadležnosti Pečuške kraljevske javnobilježničke komore, te su mjesta Darda (u južnoj Baranji), Čakovec i Prelog (u Međimurju) te Lendva (u današnjoj Sloveniji) prestali biti u sastavu Pečuške kraljevske javnobilježničke komore. Javni bilježnici iz Darde, Čakovca, Preloga i Lendve izgubili su posao, te su ih zamijenili javni bilježnici iz Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca.⁶⁵

U Dardi, koja se danas nalazi u Južnoj Baranji a udaljena je oko 8 km zračne udaljenosti od grada Osijeka, te oko 30 km od današnje granice s Mađarskom, od osnutka Pečuške kraljevske javnobilježničke komore djelovala su četiri javna bilježnika. Bili su to Ferencz Szilágyi (1875. – 1880. godine), Lajos Visy (1881. – 1886. godine), Pál Ursziny (1887. – 1910. godine) te konačno dr. Emil Kiss (1910. – 1920. godine).

6. BRAČNI UGOVORI U DOKUMENTIMA DOKTORA EMILA KISSA, DARĐANSKOG JAVNOG BILJEŽNIKA

6.1. FOND DOKTORA EMILA KISSA

Doktor Emil Kiss bio je kraljevski, odnosno po završetku Prvog svjetskog rata, državni javni bilježnik u Dardi, u južnoj Baranji u razdoblju od 1910. godine do 1919. godine. Njegov fond čuva se u Državnom arhivu u Osijeku, a sastoji se od šest kutija u kojima se čuvaju dokumenti od 1910. do 1919. godine. Međutim, sačuvano gradivo nije cjelovito, što više, sačuvan je manji dio ukupne količine. Naime, dokumenti sastavljeni u razdoblju između 1913. godine i 1918. godine nedostaju. Kao što je već ranije spomenuto, javni bilježnici bili su ovlaštteni sastavljati i otppravljati javne isprave u pogledu pravnih poslova, izjava i činjenica na kojima se zasnivaju pojedina prava, primati na čuvanje isprave te voditi brigu o njima, izdavati potvrde, tj. svjedodžbe odnosno djelovati kao sudski povjerenici. Tako se među dokumentima koje je sastavio dr. Emil Kiss nalaze bračni ugovori, oporuke, darovni ugovori, kupoprodajni ugovori, poništenje oporuke, izjave, mjenice (zadužnice, tj. vrijednosni papir na određeni iznos novca koji svom imatelju daje pravo da taj iznos naplati od osobe koja je u njoj naznačena kao dužnik), priznanice, ugovori o prijenosu imovine, sporazumi, ukidanje vlasničkog prava, opunomoćenja i drugo. Svi oni mnogo odaju o odnosima u obitelji, o

⁶⁵ <http://www.pkkamara.hu/pecsi-kozjegyzoseg-tortenete/>

odnosima među supružnicima, položaju supruge, položaju kćeri, odnosima između braće i sestara, odnosima muža prema djeci te odnosima žene prema djeci. Međutim, zbog opširnosti teme u radu će biti obrađeni samo bračni ugovori te pitanje imovinskih odnosa među supružnicima, a samim time i pitanje položaja supruge početkom 20. stoljeća, točnije u razdoblju između 1910. i 1920. godine.

U fondu doktora Emila Kissa nalazi se 25 bračnih ugovora koji datiraju iz 1910., 1911., 1918. i 1919. godine. Svi su zapisi napisani mađarskim jezikom. Rukopis je u svim bračnim ugovorima, kao i ostalim dokumentima čitak, a dokumenti nemaju oštećenja. Svaki dokument sastoji se od dva lista papira naslovljenih s „Közjegyzői okirat” (Javnobilježnički dokument). U gornjem lijevom kutu naznačen je redni broj dokumenta te godina nastanka. Prema tome se može zaključiti da dokumenti iz navedenih godina ne nedostaju. U prvoj kutiji nalaze se dokumenti sastavljeni 1910. i 1911. godine, u drugoj kutiji dokumenti sastavljeni 1911. godine, u trećoj su kutiji dokumenti također dokumenti iz 1911. godine, u četvrtoj kutiji dokumenti iz 1918., u petoj kutiji dokumenti iz 1918. i 1919. godine, a u šestoj kutiji dokumenti iz 1919. godine.

Na kraju svakog dokumenta nalazi se potpis i pečat javnog bilježnika, kao i potpisi svjedoka i stranaka. Ukoliko stranke ne znaju pisati, njihovo ime napisano je od strane jednog od svjedoka, dok bi sama stranka stavila nekakvu oznaku kraj svoga imena (najčešće x).

Kako je već ranije spomenuto, prema Zakonskom članku XXXV. iz 1874. godine kojime je ugarski sabor samostalno uredio javnobilježničku djelatnost, bračni ugovori morali su biti sastavljeni kod javnog bilježnika prema točno određenoj formi i točno određenim pravilima. Stranke su ugovor mogle sastaviti samo osobno, u prisustvu javnog bilježnika te dva svjedoka ili još jednog javnog bilježnika, a bilo je potrebno dokazati i pridržavanje navedenih pravila. Nadalje, propisana je obveza potpisivanja od strane stranaka, kao i javnog bilježnika, te obveza javnog bilježnika da stavi pečat. Javni bilježnik je nadalje bio dužan stranke upoznati s predmetom ugovora i njegovim posljedicama. Ukoliko bračni ugovor nije sastavljen prema navedenim pravilima, on se mogao proglasiti ništavim.

U promatranim bračnim ugovorima moguće je uočiti pridržavanje navedenih pravila. Svaki od ugovora započeo bi istim riječima, paragrafom u kojem doktor Emil Kiss navodi imena stranaka koje su se sastale te njihov međusobni odnos, njihovo zanimanje i mjesto stanovanja, te imena svjedoka. Ukoliko su stranke ranije bile u braku, javni bilježnik navodi i imena prijašnjih supružnika. Nadalje, navodi se i jezik koji stranke govore ukoliko one ne govore mađarski jezik te ime službenog prevoditelja. To je uočljivo na sljedećem primjeru iz dokumenta broj 458 iz 1911. godine:

„Ispred mene, doktora Emila Kissa, darđanskog kraljevskog javnog bilježnika, na ispod označenom mjestu i vremenu pojavili su se Blago Marjanović /:bio oženjen Milkom Bošnjak:/, čoban, i Lexa Trbić /:bila udana za Milana Horvata:/, zemljoradnica, stanovnici puste Jasenovac u općini Kneževi Vinogradi, govornici srpskog jezika koje osobno poznajem, te koji ne znaju pisati, zatim pisar općinskog suda Nandor Schwoy koji razumije i srpski jezik i pisar August Jančić, stanovnici Darde koje također osobno poznajem, kao svjedoci te konačno doktor Petar Stojković, stanovnik Darde kao službeni mađarsko-srpsko-hrvatski prevoditelj kraljevskog općinskog suda u sklapanju sljedećeg bračnog ugovora.”⁶⁶

Zatim bi se u točkama odredili uvjeti i odredbe ugovora. U posljednjem paragrafu bi javni bilježnik dokazivao pravilnost sastavljanja dokumenta i pridržavanje pravila, te je taj paragraf u svakom dokumentu isti. Opisao bi kako je stranke upoznao sa sadržajem ugovora, kako je ugovor strankama pročitao te po potrebi preveo on ili drugi službeni prevoditelj i to pred svjedocima koji su tijekom cijeloga procesa bili prisutni. U konačnici navodi kako su stranke ugovor potpisale vlastoručno i svojom voljom, a ukoliko su stranke nepismene, javni bilježnik to ističe te navodi ime svjedoka koji je njihovo ime napisao umjesto njih, na što su one stavile svoju oznaku (najčešće oznaku x).

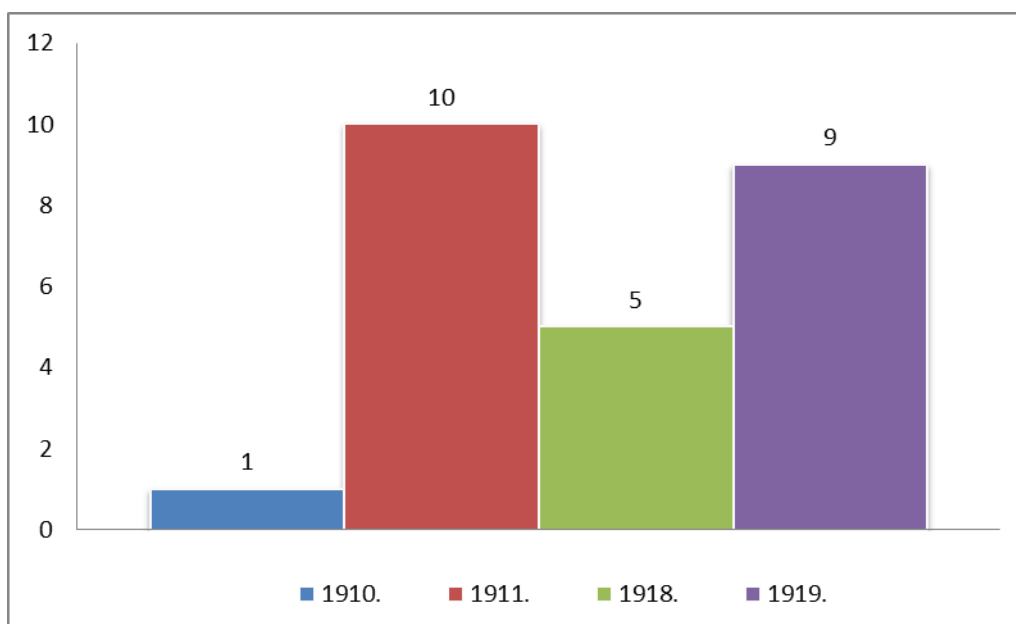
Konačno se navodi mjesto i datum sastavljanja ugovora, te cijene sastavljanja ugovora (satnica, cijena biljega, cijena pisanja, cijena izdavanja, cijena očitavanja novaca i sl.). Na kraju je ugovor potpisan od strane javnog bilježnika, svjedoka i svih stranaka, kao i prevoditelja u slučaju da je on bio prisutan, te javni bilježnik stavlja svoj pečat.

6. 2. PODACI O BRAČNIM UGOVORIMA

U dokumentima doktora Emila Kissa, darđanskog javnog bilježnika između 1910. i 1919. godine sastavljeno je dakle dvadeset i pet bračnih ugovora. Od toga jedan je nastao 1910. godine, deset 1911. godine, pet 1918. godine, te devet 1919. godine, dok dokumenti iz razdoblja od 1912. do 1918. godine nedostaju.

⁶⁶ Državni arhiv u Osijeku (dalje: DAOs), HR-DAOS-1611, Kiss Emil kraljevski javni bilježnik, kutija 3, 1911., dokument broj 458.

Grafikon 1. – Broj ugovora prema godini nastanka

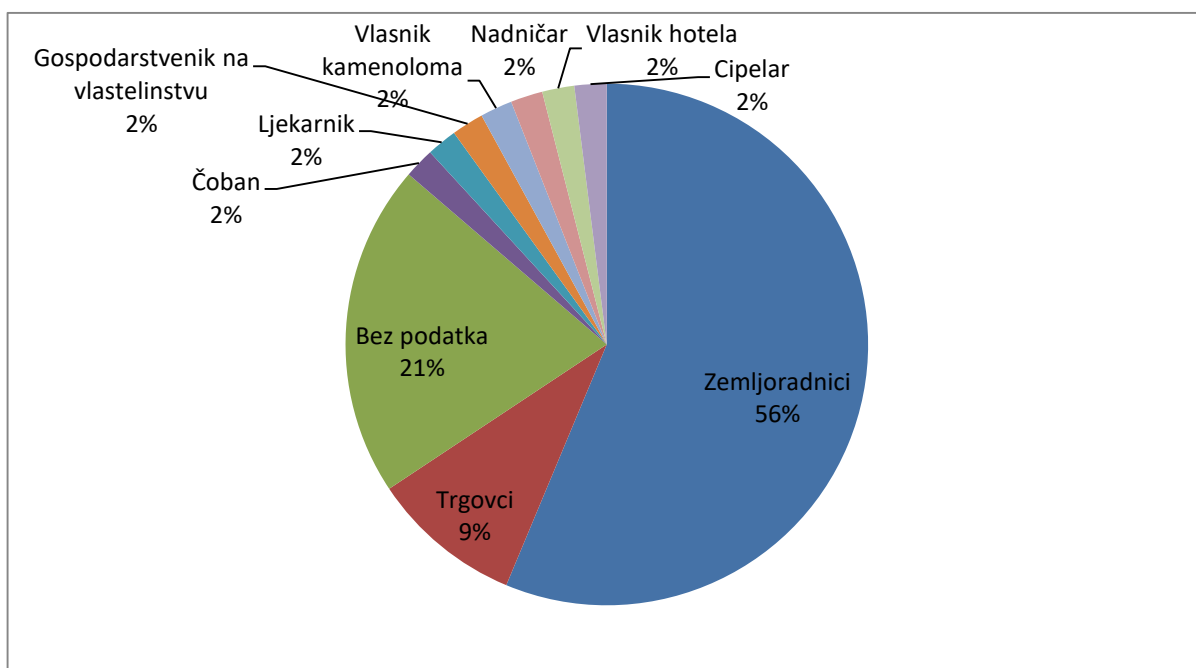
Prema podacima grafikona vidljivo je kako se bračni ugovori nisu u jednakoj mjeri sklapali svake godine. Najviše ih je sklopljeno 1911. godine, točnije njih deset, a zatim 1919. godine, kada je sklopljeno devet bračnih ugovora. Nadalje, prije početka Prvog svjetskog rata (1914.- 1918. godine) sklopljeno je jedanaest bračnih ugovora, a poslije Prvog svjetskog rata četrnaest bračnih ugovora. Te brojke pokazuju kako su bračni ugovori u jednakoj mjeri sklapani prije i poslije Prvog svjetskog rata, no ono što se u njima razlikuje jest njihov sadržaj.

Bračni ugovor mogli su sklopiti supružnici koji su, kako je već ranije spomenuto, morali osobno prisustvovati sklapanju ugovora kako bi ugovor bio važeći. Osim toga, sklapanju ugovora mogli su prisustvovati i roditelji budućeg bračnog para. U proučavanim bračnim ugovorima od ukupno dvadeset i pet sklopljenih ugovora u dvadeset i tri slučaja (92%) ugovor su sklopili supružnici, odnosno budući supružnici, dok je u jednom ugovoru prisustvovao i otac buduće mladenke (4%), te u jednom i otac i majka buduće mladenke (4%).

Sveukupno je dakle ugovor sklopljen između pedeset i tri stranke. U ugovorima se navodi i zanimanje stranaka, u pravilu svih stranaka, a rjeđe samo zanimanje muškarca. Najveći broj stranaka, točnije njih trideset bavi se zemljoradnjom, što čini 56,6% ukupnog broja stranaka. U jedanaest slučajeva se ne navodi zanimanje supruge (20,76% sveukupnog broja stranaka), dok se pet stranaka bavi trgovinom (9,43%), a po jedan je ljekarnik (1,89%), čoban (1,89%), gospodarstvenik na vlastelinstvu (1,89%), jedna nadničarka (1,887%), vlasnik

kamenoloma (1,887%), vlasnik hotela i trgovac (1,887%) te cipelar (1,887%). To prikazuje Grafikon 2.

Grafikon 2. – Zanimanje stranaka koje su sklopile bračni ugovor

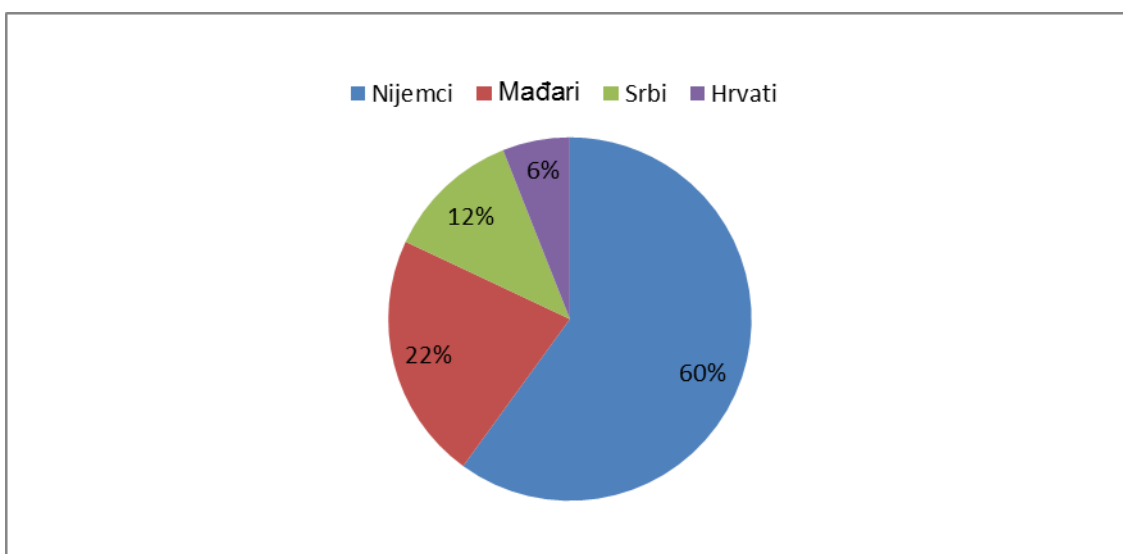
U sklapanju ugovora sudjelovalo je dvadeset i šest ženskih osoba (49%), te dvadeset i sedam muških osoba (51%). Od sveukupno dvadeset i šest ženskih osoba, njih četrnaest se bavi zemljoradnjom (53,85%), kod njih jedanaest se zanimanje ne spominje (42,31%), a jedna je nadničarka (3,85%). Od ukupno dvadeset i sedam muških stranaka, najveći broj (njih šesnaest, odnosno 59,26%) bavi se zemljoradnjom, dok je pet stranaka trgovac (18,52%), jedan cipelar (3,7%), jedan čoban (3,7%), jedan gospodarstvenih na vlastelinstvu (3,7%), jedan vlasnik hotela i trgovac (3,7%), jedan vlasnik kamenoloma (3,7%) i jedan ljekarnik (3,7%).

Većina stranaka, njih čak osamnaest (72%) brak su sklopile s osobom iz istog mjesta, dok je njih sedam (28%) brak sklopilo s osobom koja potiče iz drugog mjesta. To ukazuje na nepokretljivost stanovništva i vezanost za zemlju i zemljoradnju. Kada je riječ o osobama koje su brak sklopile s osobama iz drugog mjesta, zanimljivo je napomenuti da je svega u jednom slučaju riječ o susjednim mjestima, dok su ostala nešto malo udaljenija. Ipak, u svim

slučajevima je riječ o obližnjim naseljima međusobno udaljenim manje od 40 kilometara (u prosjeku oko 15 kilometara).

Nadalje, važno je napomenuti kako je većina stranaka njemačke nacionalnosti. Od sveukupno pedeset i tri stranke, njih trideset bile su stranke njemačke nacionalnosti, što čini 56,6% sveukupnog broja. Zatim po zastupljenosti slijede Mađari, točnije njih jedanaest (20,76%), pa Srbi (njih šest, odnosno 11,32%) te konačno Hrvati (njih troje, odnosno 5,66%). Svega je jedan brak od ukupno dvadeset i pet sklopljen između stranaka različite nacionalnosti, što ponovno upućuje na nepokretljivost stanovništva.

Grafikon 3. – Stranke prema nacionalnosti

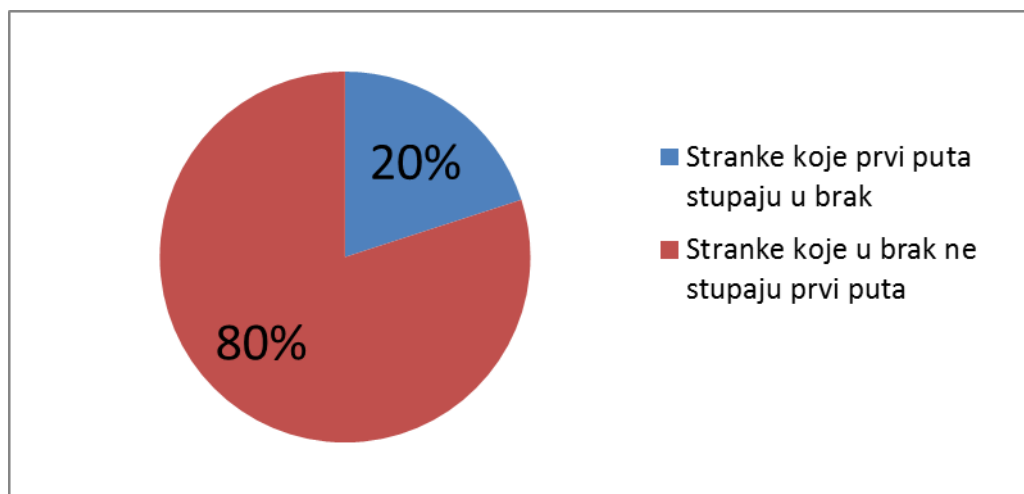
Podaci ukazuju na to, da su supružnici, odnosno budući supružnici bračne ugovore većinom sklapali prije braka, a rjeđe nakon već sklopljenog braka. Tako je u proučavanim bračnim ugovorima četrnaest parova (56%) ugovor sklopilo prije samog sklapanja braka, dok je deset supružnika (40%) ugovor sklopilo nakon stupanja u brak. Svega je jedan par ugovor sklopio na sam dan vjenčanja (4%).

Važno je spomenuti i kako su većinu ugovora sklopile stranke koje nisu po prvi puta stupale u brak. U trinaest ugovora niti jedan od bračnih partnera nije prvi puta stupao u brak (52%), dok su u pet ugovora bračni partneri prvi puta sklapali brak (20%). U dva su slučaja bračni ugovor sklopili partneri kod kojih je žena drugi puta sklapala brak, a muškarac prvi (8%), dok je u pet slučajeva (20%) bračni ugovor sklopio par u kojemu je žena po prvi puta sklapala brak, a muškarac drugi. Sveukupno dakle u pet (20%) ugovora bračni par prvi puta

sklapa brak, dok je u dvadeset ugovora (80%) netko od bračnih partnera udovac ili udovica, ili su to oboje. Ugovori se prema tome u svim slučajevima razlikuju prema sadržaju.

Naime, bračni partneri koji prvi puta stupaju u brak bračni ugovor u prvom redu sklapaju kako bi dokazali i utvrdili iznos miraza koja će supruga unijeti u brak, te kako bi supruzi osigurali pravo slobodnog upravljanja istom imovinom koja čini njezinu osobnu imovinu kojom isključivo ona ima pravo upravljati. Nadalje, supružnici koji prvi puta stupaju u brak najčešće osiguravaju suprugu, odnosno buduću suprugu i njen miraz te određuju da suprug ili budući suprug miraz odmah mora vratiti ukoliko supruga to zatraži ili ukoliko dođe do razvoda braka. Nadalje, ukoliko supruga istu imovinu smatra ugroženom on joj mora dopustiti osiguravanje iste. S druge strane, bračni parovi ili budući bračni parovi koji ne stupaju prvi puta u brak bračni ugovor sklapaju najčešće radi utvrđivanja prava udovice i iznosa uzmirazja, te štite interesa udovice od muževe djece iz prvoga braka. U takvim ugovorima najčešće je određen *contrados*, odnosno iznos koji supruga dobiva za gubitak svoga djevičanstva, te za ispunjavanje bračnih odveza po smrti svoga muža ili nakon rastave koju nije ona skrivila.

Grafikon 4. – Udio brakova u kojima su stranke prvi, odnosno drugi puta stupile u brak

Sveukupno gledano, četrnaest je ugovora sklopljeno s ciljem određivanja *contradosa* i prava udovice, što čini 56% sveukupnog broja ugovora. Zatim je sedam ugovora (28%) sklopljeno kako bi se dokazao iznos donesenog miraza koji će supruga unijeti u brak, te kako bi se ustvrdilo da ta imovina čini isključivo supruginu imovinu kojom ona ima pravo

slobodno upravljati. U dva ugovora su određeni i *contrados* i miraz (8%) i u dva su (8%) uređeni oporučni odnosi.

Tablica 1. – Broj i postotak sadržaja bračnih ugovora

	Broj	Postotak
Uzmirazje	14	56
Miraz	7	28
Miraz i uzmirazje	2	8
Oporuka	2	8
Ukupno	25	100

6. 3. SADRŽAJ BRAČNIH UGOVORA

U svih pet bračnih ugovora u kojima su partneri po prvi puta sklopili brak ugovor je vezan kako bi se utvrdio iznos miraza te kako bi se zaštitila osobna imovina supruge. U pravilu je miraz donesen samo u ovakvim ugovorima, ili je samo u ovakvim ugovorima on zabilježen kod javnog bilježnika dr. Emila Kissa. U ugovorima se navodi doneseni miraz i potvrđuje njegov primitak. Miraz je mogao biti gotovina ili osobni predmeti, a među navedenim ugovorima su supruge kao miraz donijele i novac i osobne predmete, u pravilu jednake vrijednosti kao i novčani iznos. U njima se utvrđuje kako doneseni miraz čini isključivo supruginu imovinu, a suprug ima samo pravo korištenja iste. Ističe se nadalje kako ona ima pravo tu imovinu osigurati ukoliko ju smatra ugroženom, a suprug to mora dopustiti. Osim toga, supruga je u navedenim ugovorima osigurana u odnosu na svoj miraz, jer se navodi kako u slučaju razvoda braka suprug navedenu imovinu mora vratiti u ugovorom određenom vremenu, a uglavnom je to odmah. Uređuje se i postupak u slučaju razvoda. U nekoliko slučajeva kada bi došlo do razvoda bio je predviđen i iznos koji suprug mora plaćati supruzi za izdržavanje do završetka procesa razvoda. Nadalje, u takvim ugovorima se također ističe kako će imovina koja je stečena tijekom braka činiti zajedničku imovinu supružnika. Konačno, ovi ugovori uređuju i pitanje nasljedstva. U većini slučajeva stranke jedna drugu imenuju nasljednicima imovine koju su u brak unijeli ukoliko ne bi imali djece. Ukoliko bi supruga svog muža imenovala nasljednikom imovine koju je ona u brak donijela kao miraz, onda bi se najčešće odredio određeni period po isteku kojeg će muž postati nasljednikom navedene imovine. Ukoliko brak ne bi bio okončan prije završetka tog perioda, tada je muž mogao postati nasljednik. Ukoliko bi se brak okončao prije isteka tog perioda, onda bi miraz u

slučaju smrti supruge trebao pripasti njezinim roditeljima ili braći i sestrama, ili bi muž imao pravo na dio. Međutim, to sve bi samo onda vrijedilo, ukoliko bračni par nije imao djece.

Sve ove ugovore sastavile su imućnije stranke, točnije trgovci, vlasnik hotela, vlasnik kamenoloma i ljekarnik, dok se zanimanja supruga ne navode. Osim toga, svih pet ugovora sastavile su stranke njemačke nacionalnosti.

Tako primjerice trgovac žitaricama i vlasnik hotela Bernát Lang, njegova kći Sara Lang te njezin zaručnik Markus Kraus, također trgovac žitaricama, ugovorom utvrđuju kako je Sara Lang uz blagoslov svoga oca Bernata Langa svome budućem mužu predala 10.000 kruna miraza, od kojih je Markus Kraus na ruke već primio 1.000 kruna, dok će ostalih 9.000 podići kod javnog bilježnika uz dokazivanje braka predočenjem izvotka iz matične knjige. Markus Kraus priznaje primitak navedenog iznosa od 1.000 kruna, kao i da je njegova supruga u njegovu kući već donijela predmete u vrijednosti 10.821 krune koji su nabrojani u zapisu dodanom u ugovoru, te da ti predmeti čine isključivo njezinu osobnu imovinu kojom ona može slobodno raspolagati. Također je određeno da će i Markus Kraus u zajedničko kućanstvo uložiti 10.000 kruna, točnije, taj će iznos biti uložen u njegov posao kao i suprugin miraz. Uređeno je i pitanje razvoda braka. Naime, određeno je kako će u slučaju da njegova supruga bude prisiljena napustiti njegov dom Markus Kraus njoj biti dužan platiti 300 kruna mjesečno do završetka procesa rastave braka. Isto tako, on je u slučaju rastave dužan supruzi odmah vratiti doneseni miraz. Imovina stečena tijekom braka činit će zajedničku imovinu. Konačno, određeno je da u slučaju smrti jednog od bračnih partnera bez zakonitih nasljednika ili bez oporuke, cjelokupnu imovinu preminulog/le nasljeđuju njegovi/njezini roditelji, ili ukoliko oni više ne žive, braća i sestre. Ugovoru je dodan zapis u kojem se navode svi predmeti koje je supruga donijela u kuću svoga muža kao miraz, a navodi se i cijena svakog od predmeta.⁶⁷

Slično su imovinske odnose uredili trgovac govedima Pál Schön i njegova supruga Serena Spitzer. Suprug u ovom ugovoru izjavljuje kako je prilikom vjenčanja od supruge preuzeo 2.000 kruna miraza, koje je uložio u trgovinu. Također izjavljuje kako je njegova supruga Serena Spitzer u njegovu kuću donijela predmete vrijednosti 1.951 krunu kao osobnu imovinu koja je isključivo njezina, te koja stoji na njezinom raspolaganju. Utvrđeno je da suprug dužan supruzi odmah vratiti miraz i njenu osobnu imovinu ukoliko ona iz bilo kojeg razloga napusti njegov dom. U slučaju ugroženosti zbog imovinskih odnosa supruga ima pravo tražiti osiguravanje svog miraza te osobne imovine, koje je suprug obvezan pružiti.

⁶⁷ DAOs, HR-DAOS-1611, Kiss Emil kraljevski javni bilježnik, kutija 1, 1911., dokument broj 27.

Ističe se kako će imovina bračnog para stečena tijekom braka činiti zajedničku imovinu. Osim toga, bračni par je u slučaju smrti bez zakonitih nasljednika uredio oporuku na sljedeći način: u slučaju da suprug umre ranije, svu imovinu nasljeđuje njegova supruga, u slučaju da supruga umre u prvih pet godina braka miraz nasljeđuje njen suprug, a osobne predmete roditelji, dok u slučaju da njezina smrt nastupi pet godina ili više nakon sklapanja braka, njezin suprug nasljeđuje i miraz i njezine osobne predmete donesene u brak.⁶⁸

Najveći miraz u gotovini od svih promatranih ugovora donijela je Elza Taussig, kći vlasnika kamenoloma Vilmosa Taussiga. Elza Taussig kao miraz svome mužu Béli Wolfu dala je štednu knjižicu s 20.000 kruna, te 5.000 kruna u gotovini. Ugovorom je određeno da će Béla Wolf, koji je ljekarnik, iznos od 20.000 u banci moći podići tek kada kupi ljekarnu, jer ju je u trenutku sklapanja ugovora tek iznajmljivao. Ukoliko on u roku od šest godina ne kupi ljekarnu bilo jer ne pronade odgovarajuću, bilo jer se najam pokaže isplativijim, Elza Taussig ima pravo taj iznos podići za svoga supruga. Osim toga, suprug potvrđuje primitak predmeta u vrijednosti 8.471, te kao i u svim prethodnim ugovorima, on potvrđuje kako doneseni miraz i predmeti čine isključivo supruginu imovinu koju on tek ima pravo koristiti. Također, kao i u prethodnim ugovorima, Béla Wolf se obvezuje da će svojoj supruzi pružati osiguravanje njenog miraza i osobne imovine ukoliko ona smatra da su oni ugroženi. Ukoliko supruga smatra da je njezina imovina bez sumnje ugrožena, muž joj je odmah dužan sve vratiti, kao i u slučaju razvoda. U ovom ugovoru je također određen rok nakon kojeg će muž postat nasljednikom suprugine imovine umre li ona bez zakonitih nasljednika. Ukoliko supruga umre u roku od šest godina nakon vjenčanja bez nasljednika i prije supruga, njezin suprug je njezinoj obitelji dužan vratiti miraz u roku od šest mjeseci nakon njezine smrti, a predmete koje je donijela u njegov dom odmah vratiti njezinoj obitelji. Umre li ona najmanje šest godina nakon vjenčanja ili više, njezin suprug nasljeđuje svu njezinu imovinu. Međutim, ukoliko Béla Wolf umre prije supruge i bez zakonitih nasljednika, svu njegovu imovinu nasljeđuje Elza Taussig.⁶⁹

Trgovački putnik Miksa Halmos i supruga Matilda Mühlhofer slično su uredili imovinske odnose. Ovim ugovorom Miksa Halmos priznaje primitak miraza u obliku osobnih predmeta supruge u vrijednosti od 1.685 kruna i 2.000 kruna gotovine, koji čine isključivo njezinu osobnu imovinu a koje je on odmah dužan vratiti u slučaju razvoda. Također, u slučaju razvoda dužan joj je platiti stotinu kruna mjesečno do završetka sudskog procesa. Kao i u prethodnim ugovorima, naglašava se kako će imovina stečena tijekom braka činiti

⁶⁸ DAOs, HR-DAOS-1611, Kiss Emil kraljevski javni bilježnik, kutija 1, 1911., dokument broj 43.

⁶⁹ DAOs, HR-DAOS-1611, Kiss Emil kraljevski javni bilježnik, kutija 1, 1911., dokument broj 59.

zajedničku imovinu. I u ovome ugovoru je nasljeđivanje uređeno ovisno od vremena smrti supruge. Ukoliko bi suprugina smrt nastupila u prve dvije godine bračnog života, svu njezinu imovinu (miraz i osobne predmete) naslijedili bi njezini roditelji ili u slučaju da su oni umrli, njezina braća i sestre. Ukoliko bi njezina smrt nastupila dvije godine ili više nakon stupanja u brak, miraz bi naslijedio njezin suprug, a osobne predmete roditelji, ili u slučaju njihove ranije smrti braća i sestre. Međutim, za razliku od ostalih ugovora, u ovom ugovoru bračni par određuje kako će u slučaju da imaju zakonitih nasljednika imovinu premilog/le naslijediti onaj drugi.⁷⁰

I posljednji ovakav ugovor sadrži iste elemente kao prethodni. U njemu trgovac Benedek Schwell i njegova supruga Ella Czeisler ugovor prvenstveno sastavljaju kako bi utvrdili iznos miraza koji je supruga donijela u brak što u gotovini a što raznim predmetima. Ella Czeisler je svome mužu Benedeku Schwellu kao miraz predala trgovinu mješovitom robom koju je dobila od svoje majke, zajedno sa svim namještajem i robom u vrijednosti od 30.000 kruna. Predala je osim toga mužu 10.000 kruna gotovine pred javnim bilježnikom, što javni bilježnik u ugovoru potvrđuje. Određeno je da će trgovinu voditi muž pod svojim imenom, no Ella Czeisler će imati jednaka prava na prihode. Nadalje, Ella Czeisler je mužu također predala i predmete u vrijednosti od 9.200 kruna koji čine njezinu imovinu, dok on ima samo pravo korištenja tih predmeta. I u ovom ugovoru je određeno kako je muž dužan svu imovinu donesenu kao miraz odmah vratiti u slučaju rastave ili ukoliko supruga smatra da je njezina imovina ugrožena ili da njezin muž njome ne rukuje kako bi trebao. Po pitanju oporuke, ovaj ugovor ne razlikuje se od prethodnih. Određeno je kako će polovinu robe iz trgovine kao i opremu naslijediti njezin muž, a drugu polovinu, miraz i svu drugu imovinu njezina majka ili braća i sestre ukoliko Ella Czeisler umre u prvih pet godina bračnog života bez djece. Ukoliko u slučaju njezine smrti prođe više pet godina a manje od deset, svu opremu i robu iz trgovine naslijedio bi njezin muž, a svu drugu imovinu nasljeđuju njezina majka, odnosno braća i sestre. Umre li ona više od deset godina nakon stupanja u brak njezine osobne predmete naslijedit će njezina majka ili druga rodbina, a sve drugo njezin muž. Ukoliko bi ona umrla a da bračni par ima zajedničku djecu, svu imovinu naslijedila bi ona, dok bi muž imao pravo korištenja te imovine do svoje smrti. Određeno je također da ukoliko Benedek Schwell umre bez da iza sebe ostavi djecu, svu njegovu imovinu naslijedila bi njegova supruga. Ukoliko bi on iza sebe ostavio djecu, svu imovinu nasljeđuju ona, a supruga zadržava pravo korištenja te imovine sve do svoje smrti. Bračni partneri odredili su i da ukoliko netko od

⁷⁰ DAOs, HR-DAOS-1611, Kiss Emil kraljevski javni bilježnik, kutija 2, 1911., dokument broj 250.

buduće djece ne poštuje ugovor, on/ona gubi pravo na svoje nasljedstvo, te će njegov/njezin dio naslijediti preživjeli supružnik.⁷¹

Kako je tek pet ugovora u kojima su muškarac i žena oboje brak sklopili po prvi puta, što čini 20% sveukupnih ugovora, u čak dvadeset (80%) bračnih ugovora netko od partnera ili oba partnera brak nisu sklapali po prvi puta. Od ukupno dvadeset takvih bračnih ugovora u njih četrnaest su bračni partneri bračni ugovor je sklopili s ciljem određivanja *contradosa* i prava udovice, u dva su određeni i miraz i *contrados*, dva su sklopljena s ciljem ostavljanja oporuke, a dva kako bi se odredio miraz.

U ugovorima u kojima je određen *contrados*, odnosno uzmirazje, suprug uglavnom obvezuje svoju djecu iz prvoga braka da se prema supruzi odnose s poštovanjem te da joj u slučaju njegove smrti u ugovorom određenom roku isplate ugovorom određenu količinu novaca ili materijalna dobra i osiguraju njezina udovička prava. Ponekad suprug svojoj budućoj supruzi osigurava oboje i daje joj na izbor želi li isplatu gotovine ili druga materijalna dobra. Ugovori najčešće određuju da se novac treba isplatiti u roku od pola godine, tri mjeseca ili mjesec dana po smrti supruga. Međutim, supruga takva prava ima isključivo dok živi u kući pokojnog muža, a ukoliko ona to domaćinstvo napusti, gubi sva prava. Osim toga, ukoliko bi netko od bračnih partnera, ili pak oboje imali maloljetne djece iz prethodnog braka, onda bi si u ugovoru međusobno obećali da će tu djecu odgajati kao svoju, s poštovanjem. Ukoliko se radi o maloljetnoj djevojci obećaju kako će joj osigurati odgovarajući miraz ili nasljedstvo.

U najviše slučajeva suprug od nasljednika traži da oni supruzi osiguraju korištenje određene imovine, materijalna dobra i isporuče joj određene poljoprivredne proizvode. Tako primjerice zemljoradnik Miklós Halmer (udovac Magdolne Ekenfels) svoje nasljednike obvezuje da oni njegovoj budućoj supruzi Barbari Reich (udovica Keresztelya Nagya) u slučaju njegove smrti osiguraju stražnju sobu, pola kuhinje i tavana u njegovoj kući smještenoj u općini Lipovo, zatim jedan svinjac, polovicu podruma, trećinu vrta, polovicu dvorišta i korištenje zemlje sve do njezine smrti.⁷² Isto tako zemljoradnik József Rill svoje nasljednike obvezuje da njegovoj supruzi Elizabeti Pöpl osiguraju ispunjenje prava udovice, i to: dužni su joj osigurati korištenje stražnje sobe u njegovoj kući u Popovcu, stražnju kuhinju, polovicu tavana, jedan kokošinjac, jedan svinjac, polovicu podruma, polovicu vrta koji se nalazi kraj pravoslavne crkve te joj do smrti godišnje u kolovozu predati 2 kvintala čiste pšenice, 2 kvintala kukuruza, a u listopadu pola hvata tvrdog drva za ogrjev i 100 litara

⁷¹ DAOs, HR-DAOS-1611, Kiss Emil kraljevski javni bilježnik, kutija 6, 1919., dokument broj 231.

⁷² DAOs, HR-DAOS-1611, Kiss Emil kraljevski javni bilježnik, kutija 2, 1911., dokument broj 181.

dobrog vina. Dužni su joj i osigurati zajedničko korištenje dvorišta i dopustiti joj držanje peradi. Nadalje, dužni su joj sve navedeno prevesti njenoj kući, kao i obavljati prijevoz u mlin.⁷³ Slično je odredio i zemljoradnik Bálint Maichl, koji je svoje nasljednike ugovorom obvezao kako njegovoj supruzi Magdolni Baling trebaju osigurati manju kuću koja se nalazi u dvorištu njegove kuće u Popovcu, kao i polovicu vrta koja leži kraj susjeda, da joj prepuste na korištenje jedan svinjac i jedan kokošinjac te korištenje dvorišta, da joj dopuste držanje peradi, kao i da joj godišnje prilikom žetve isporuče 2 kvintala kukuruza, nakon berbe jedan hektolitar dobrog vina, u listopadu pola hvata tvrdog drva za ogrjev, kao i polovicu voća. Sve to moraju prevesti njenoj kući, a osim toga joj moraju osigurati i potreban prijevoz (ali ne za potrebe njezine vlastite zemlje).⁷⁴ Isto tako zemljoradnik János Hámán u slučaju da njegova smrt nastupi prije smrti njegove supruge Genoveve Bock određuje da joj njegovi zakoniti nasljednici sve dok je ona udovica osiguraju korištenje stražnje sobe njegove kuće u Dardi, polovicu kuhinje koja se nalazi pored, dio tavana iznad, jedan svinjac, trećinu vrta po njenom izboru i nekretninu u Dardi te pravo zajedničkog korištenja dvorišta i držanja peradi.⁷⁵

U nekim slučajevima suprug svojoj supruzi, odnosno budućoj supruzi ugovorom osigurava samo određeni novčani iznos koji joj njegovi nasljednici trebaju isplatiti nakon njegove smrti kao ispunjenje prava udovice. Međutim, takvi ugovori su rijetki. Tako zemljoradnik István Gáspár (udovac Zsófiye Somogyi) svoje nasljednike obvezuje da njegovoj supruzi Julianni Kis (udovici Andrása Csapóa) nakon njegove smrti isplate 3.000 kruna u roku od četvrtine godine nakon njegove smrti kao ispunjenje njenog udovičkog prava. Supruga potom izjavljuje da je time njezino udovičko pravo zadovoljeno.⁷⁶ Slično tome zemljoradnik Bogdan Dvornić (udovac Sofije Kaskanović) određuje kako njegovi nasljednici njegovoj budućoj supruzi Živani Tatarin (udovici Miloša Uglašića) trebaju isplatiti 400 kruna u roku od pola godine nakon njegove smrti kao ispunjenje prava udovice. On nadalje određuje kako u slučaju da on i njegova buduća supruga budu imali zajedničke djece, njegovi nasljednici u roku od pola godine nakon njegove smrti djeci iz prvog braka njegove buduće supruge trebaju isplatiti 200 kruna i 200 kruna njihovoj zajedničkoj djeci. U ugovoru se osim toga naglašava da supruga na taj iznos ima pravo samo ukoliko provodi zajednički život sa svojim suprugom. Ukoliko bi ga ostavila ili živjela raskalašenim životom, na navedenih 400 kruna gube prava i ona i njezini nasljednici.⁷⁷ Sličan je ugovor između gospodarstvenika na

⁷³ DAOs, HR-DAOS-1611, Kiss Emil kraljevski javni bilježnik, kutija 5, 1918., dokument broj 322.

⁷⁴ DAOs, HR-DAOS-1611, Kiss Emil kraljevski javni bilježnik, kutija 5, 1919., dokument broj 67.

⁷⁵ DAOs, HR-DAOS-1611, Kiss Emil kraljevski javni bilježnik, kutija 6, 1919., dokument broj 351.

⁷⁶ DAOs, HR-DAOS-1611, Kiss Emil kraljevski javni bilježnik, kutija 6, 1919., dokument broj 129.

⁷⁷ DAOs, HR-DAOS-1611, Kiss Emil kraljevski javni bilježnik, kutija 3, 1911., dokument broj 484.

vlastelinstvu Jánosa Imre i njegove zaručnice, Katarine Đurković (udovice Pála Horvatha). Ugovorom je određen *contrados* u iznosu od 400 kruna u gotovini kao ispunjenje prava udovice, koje ona odmah mora vratiti u slučaju da oni ne stupe u brak. Oni također određuju da rok njihova stupanja u brak istječe za dva mjeseca od sklapanja ugovora i ukoliko se u tom razdoblju ne vjenčaju, Katarina Đurković navedeni iznos mora vratiti. Katarina Đurković iznos naveden u prethodnoj točki bezuvjetno prihvaća, te izjavljuje da je taj iznos preuzela i da je time njeno udovičko pravo zadovoljeno. Ona nadalje kao svojevrsan miraz svome suprugu obećaje korištenje njezine kuće sve dok on ostane udovac.⁷⁸

Ponekad suprug supruzi ostavlja na izbor želi li ona da joj u slučaju suprugove smrti njegovi nasljednici isplate gotovinu kao ispunjenje njezina udovička prava ili želi mogućnost korištenja imovine i druga materijalna dobra te godišnje isporučivanje određenih poljoprivrednih proizvoda. Tako primjerice zemljoradnik Ferencz Árki (udovac Marije Győr) traži da njegovi nasljednici njegovoj budućoj supruzi Mariji Domján (udovica Janosa Mézesa) sve do njezine smrti kao njeno pravo udovice ustupe prednju sobu, prednju kuhinju, kamaru, polovicu podruma u njegovoj kući u Kotlini, zatim jedan svinjac, 100 kvadrata vrta i prednji dio tavana kuće. Nadalje, dužni su joj prepustiti polovicu dvorišta, te za vrijeme žetve godišnje dati 3 kvintala čiste pšenice, isto toliko kukuruza, 16 litara graha, 4 vreće krumpira, 150 litara vina, 25 litara rakije, a u prosincu 13 kilograma soli, 2 sežnja drva za ogrjev, 100 kilograma tešku svinju, 50 kruna za odjeću, 12 litara petroleuma, a dužni su joj i osigurati potreban prijevoz i konzumiranje voća. Međutim, buduća supruga ima pravo umjesto navedenih usluga tražiti godišnje 2.000 kruna za izvršavanje navedenih obaveza. Osim toga, Ferencz Árki svojoj budućoj supruzi nakon svoje smrti nudi 2.000 kruna, koje joj u roku od pola godine nakon njegove smrti trebaju isplatiti njegovi zakoniti nasljednici. U slučaju da Marija Domján umre u kući njenog budućeg supruga nakon njegove smrti, Ferencz Árki određuje kako navedenih 2.000 kruna nasljeđuju njegovi zakoniti nasljednici. Ferencz Árki traži da njegova buduća supruga ostane u njegovoj kući i nakon njegove smrti sve dok ju njegovi zakoniti nasljednici poštuju, što i sama Marija Domján traži. U slučaju da Marija Domján u takvim okolnostima umre u kući svog budućeg supruga, navedenih 2.000 kruna naslijedit će zakoniti nasljednici Ferencza Árkija. Međutim, ukoliko Marija Domján iz bilo kojeg razloga bude prisiljena napustiti suprugovu kuću, ona može tražiti isplatu navedenih 2.000 kruna, a nasljednici Ferencza Árkija gube pravo nasljeđivanja tog iznosa.⁷⁹ Slično je odredio i zemljoradnik János Czövek (udovac Julijane Szabó), koji je ugovorom obvezao

⁷⁸ DAOs, HR-DAOS-1611, Kiss Emil kraljevski javni bilježnik, kutija 4, 1918., dokument broj 98.

⁷⁹ DAOs, HR-DAOS-1611, Kiss Emil kraljevski javni bilježnik, kutija 1, 1911., dokument broj 48.

svoje nasljednike da njegovoj budućoj supruzi Evi Czövek u slučaju njegove smrti osiguraju ispunjenje njenog prava kao udovice, a ukoliko ona to ne želi, János Czövek traži da joj njegovi nasljednici plate 600 kruna gotovine. No, on joj ostavlja odluku želi li ona uživati svoja udovička prava, ili želi isplatu 600 kruna u gotovini. Ukoliko Eva Czövek zbog lošeg odnosa supruga Jánoša Czöveka ili njegove obitelji prema njoj bude prisiljena napustiti suprugov dom, ima pravo zadržati svoja udovička prava, a uz to tražiti i izdržavanje. No, ukoliko suprugov dom napusti svojom krivicom, od supruga ne može tražiti nikakva prava, niti na temelju udovičkog prava, niti bilo čega drugoga.⁸⁰

U nekim ugovorima pak suprug svojoj supruzi kao uzmirazje osigurava i isplatu određene količine novaca, ali i korištenje imovine te obvezuje nasljednike na isporuku raznih proizvoda. Tako primjerice György Strasser (udovac Margite Schlott) svojoj zaručnici Margiti Hernung (udovica Ferencza Bittingera) u slučaju svoje smrti osigurava godišnje 3 kvintala pšenice, jedan kvintal mrvljenog kukuruza, u prosincu 80 kilograma tešku svinju, 1 hvat drva za ogrjev, te 500 kruna gotovine. Obvezuje nadalje svoje nasljednike da joj osiguraju korištenje stražnje sobe, polovinu stražnje kuhinje, četvrtinu ostave, četvrtinu tavana, zatim korištenje podruma i dvorišta, te prema njezinom izboru 300 kvadrata vrta, kao i jedan svinjac i jedan kokošinjac.⁸¹ Vlade Strajnić (udovac Milene Miodragović) pak svojoj supruzi Damji Ivančević (udovica Rade Bolmancza) osigurava isplatu 800 kruna u gotovini i sve dok ona ostane udovica jednu sobu, bilo u njegovoj kući ili drugdje.⁸² Čoban Blago Marjanović (udovac Milke Bošnjak) svoje nasljednike obvezuje da njegovoj budućoj supruzi Lexi Trbić (udovici Milana Horvata) prema njezinom pravu udovice isplate 600 kruna u gotovini u roku od četrnaest dana. Osim toga, Lexi Trbić moraju osigurati stražnju sobu njegove kuće u Kneževim Vinogradima isključivo za vlastite potrebe; jednu ostavu, te pravo korištenja kuhinje, tavana, podruma, svinjca i staje kao i drugih prostorija u kući, a mora joj se osigurati i polovica vrta koju ona odabere; i konačno, njegovi nasljednici dužni su joj godišnje prilikom berbe, bilo grožđa ili ne, dati 2 hektolitara vina. Ukoliko Lexa Trbić ne želi živjeti u kući budućeg supruga, onda će dobiti samo gotovinu navedenu u prethodnoj točki, a kuću odmah prepustiti suprugovim nasljednicima, te od njih više ne tražiti prava na nju.⁸³ Mátyás Baka svojoj budućoj supruzi rođenoj Mária Bíró kao ispunjenje njenog prava kao udovice u slučaju svoje smrti obećaje tzv. „Subaalja“ nekretninu na katastarskim česticama broj 2269/1 i 2269/2 u Kotlini, kao i iznos od 1.000 kruna gotovine koji će biti isplaćen od njegovih nasljednika u

⁸⁰ DAOs, HR-DAOS-1611, Kiss Emil kraljevski javni bilježnik, kutija 5, 1918., dokument broj 118.

⁸¹ DAOs, HR-DAOS-1611, Kiss Emil kraljevski javni bilježnik, kutija 2, 1911., dokument broj 268.

⁸² DAOs, HR-DAOS-1611, Kiss Emil kraljevski javni bilježnik, kutija 2, 1911., dokument broj 282.

⁸³ DAOs, HR-DAOS-1611, Kiss Emil kraljevski javni bilježnik, kutija 3, 1911., dokument broj 458.

roku od tri mjeseca nakon njegove smrti. Ukoliko ona umre prije supruga, taj iznos trebao je biti isplaćen njezinim nasljednicima. Međutim, i ovim ugovorom je uvjetovano kako supruga i njezini nasljednici gube pravo na navedenu imovinu ukoliko ona suprugovu kuću napusti vlastitom krivicom ili bude nevjerna.⁸⁴

János Schum svoje nasljednike obvezuje da njegovoj budućoj supruzi Erzsébet Konrád nakon njegove smrti godišnje prilikom žetve osiguraju i prevezu 7 kvintala čiste pšenice i isto toliko kukuruza. Nadalje, svojoj zaručnici osim toga obećaje kako će na korištenje dobiti i stražnju sobu njegove kuće, kuhinju koja se nalazi pored nje, ostavu te dio tavana koji se nalazi iznad njih, zatim jedan od svinjaca koji se nalaze između kuće i šupe po njenom izboru, jedan kokošinjac po njenom izboru. Osim toga, Erzsébet Konrád dobiva i pravo zajedničkog korištenja podruma, dvorišta i bunara kao i držanja peradi te polovicu plodova voćki koje se nalaze u dvorištu. Nadalje, nasljednici Jánoša Schuma su joj dužni osigurati i potreban prijevoz u mlin, prijevoz drva, kod liječnika i drugo, a ona će na korištenje dobiti i jednu trećinu zemlje na području kuće /:Hofstelle:/ u susjedstvu Andrása Kresza; zatim tzv. „Hutweide“ zemlju koja se nalazi između susjeda Adama Herolda i Adama Weiszbartha a koja je u blizini prethodne, te tzv. „Vardere Wiesen“ nekretninu veličine jednog i pol jutra⁸⁵ koja se nalazi između susjeda Jánoša Kresza i Weiszbartha. János Schum svoje nasljednike obvezuje i da vlastitim životinjama oru navedene tri zemlje, godišnje ih opskrbe sa šest kola gnojiva, posiju sjemenje koje im njegova supruga da, okopavaju kukuruz i čitav usjev prevezu budućoj supruzi. Međutim, János Schum određuje da njegova buduća supruga gubi sva navedena prava napusti li ga bez opravdanog razloga. Ukoliko ju pak on otjera ili ona napusti kuću iz opravdanih razloga, János Schum se obvezuje osigurati joj stan sve do smrti, kao i u prvoj točki navedeni usjev (pšenicu i kukuruz), i konačno isplatiti joj 2.000 kruna u roku od mjesec dana nakon što ga napusti kao njezino pravo udovice. Određuje nadalje da u slučaju preudavanja supruga i dalje ima pravo na usjeve navedene u prvoj točki (7 kvintala pšenice i kukuruza), dok sva druga prava gubi. Konačno, suprug određuje da će njegova supruga dobiti 2.000 kruna napusti li njegovu kuću nakon njegove smrti a u kući još uvijek ima djece kojima je potrebna majčinska briga. No ukoliko ona napusti kuću, a ne ostane djece kojoj je potrebna majčinska briga, onda ona zadržava i u prvoj točki navedena prava korištenja imovine kao i usjeve i ostala navedena prava sve dok nije prekršila uvjete za zadržavanje istih.⁸⁶

⁸⁴ DAOs, HR-DAOS-1611, Kiss Emil kraljevski javni bilježnik, kutija 6, 1919., dokument broj 149.

⁸⁵Na mađarskom „kishold“, engleski „arpen“

⁸⁶ DAOs, HR-DAOS-1611, Kiss Emil kraljevski javni bilježnik, kutija 6, 1919., dokument broj 104.

Ugovori su rjeđe sklopljeni kako bi se odredio i miraz koji supruga donosi u brak i uzmirazje koje suprug osigurava supruzi. Tako primjerice Marija Kastner (udovica Pála Frencha) svome budućem mužu Ferenczu Faberu na poklon daje svoje nekretnine u vrijednosti od 800 kruna pod uvjetom da će i ona polovicu navedene nekretnine koristiti do svoje smrti. Ferencz Faber pak u slučaju da njegova smrt nastupi prije obvezuje svoje zakonite nasljednike da njegovoj budućoj supruzi Mariji Kastner kao ispunjenje njenog prava kao udovice osiguraju život u njegovoj vlastitoj kući i prema njoj se odnose s poštovanjem, te da joj osiguraju i hranu, odjeću, stan i drugo, da ju u bolesti njeguju, liječe i nakon smrti sahrane kako doliči. Nadalje, Marija Kastner u slučaju svoje smrti određuje da svu njezinu imovinu nasljeđuje njen budući muž, a u slučaju da njegova smrt nastupi ranije, određuje da istu imovinu nasljeđuju njegovi zakoniti nasljednici.⁸⁷

U nekoliko slučajeva zaručnici, odnosno supružnici bračnim ugovorom uređuju svoju oporuku. Tako primjerice zemljoradnik István Benó, u slučaju da njegova smrt nastupi ranije, određuje da će njegovu cjelokupnu imovinu naslijediti njegova buduća supruga Rozalija Buzgó pod uvjetom da je dužna u roku od pola godine nakon njegove smrti njegovim nasljednicima isplatiti 4.000 tisuće kruna. Međutim, ukoliko ga njegova buduća supruga napusti bez njegove krivice, ona gubi sva prava na nasljedstvo. Rozalija Buzgó također svoga muža imenuje nasljednikom sve njezine imovine, no pod uvjetom da ona iza sebe ne ostavi djecu.⁸⁸ Slično tome Mato Perin svojoj drugoj supruzi Mariji Bošnjak u nasljedstvo ostavlja 9 jutara zemlje i svu svoju nekretninu.⁸⁹

Od ostalih ugovora odstupa onaj sklopljen između cipelara Jánosa Müllera (udovac Anne Nagy) i Barbare Silberbauer (udovica Ferencza Müllera). U njemu je Barbara Silberbauer odredila kako njeni nasljednici njezinom zaručniku u slučaju njezine smrti trebaju do kraja života osigurati stan u njezinoj kući ukoliko on sve do njezine smrti život provede s njom. Naglašava da on tamo nema pravo dovesti nikoga te je dužan kuću napustiti ukoliko se ponovno oženi. Međutim, Barbara Silberbauer svome zaručniku dopušta da u kuću primi Vilmosa, sina iz svog prvog braka koji je u trenutku sklapanja ugovora bio ratni zarobljenik, te da on po povratku može živjeti u njezinoj kući sve dok se ne oženi. Osim toga, ugovorom zaručnici određuju kako će imovina stečena tijekom braka činiti njihovu zajedničku imovinu iz koje će osigurati miraz svojoj djeci iz prvoga braka.⁹⁰

⁸⁷ DAOs, HR-DAOS-1611, Kiss Emil kraljevski javni bilježnik, kutija 4, 1918., dokument broj 104.

⁸⁸ DAOs, HR-DAOS-1611, Kiss Emil kraljevski javni bilježnik, kutija 4, 1918., dokument broj 260.

⁸⁹ DAOs, HR-DAOS-1611, Kiss Emil kraljevski javni bilježnik, kutija 6, 1919., dokument broj 360.

⁹⁰ DAOs, HR-DAOS-1611, Kiss Emil kraljevski javni bilježnik, kutija 6, 1919., dokument broj 217.

6. 4. MIRAZ U BRAČNIM UGOVORIMA SASTAVLJENIM KOD DR. EMILA KISSA

U prijeratnom razdoblju je dakle nastalo jedanaest bračnih ugovora, a u poslijeratnom četrnaest bračnih ugovora. Dok se u prijeratnom razdoblju javljaju i imućnije stranke što dokazuje njihov doprineseni miraz, u poslijeratnom razdoblju doprineseni miraz je u pravilu znatno manji. U prijeratnom razdoblju je od jedanaest ugovora u njih pet određen miraz, dok je u poslijeratnom razdoblju miraz određen u njih svega dva. U prijeratnom razdoblju, sveukupno su supruge donijele miraz od 41.800 kruna, te imovinu u vrijednosti od 24.228, 30 kruna. U poslijeratnom razdoblju pak sveukupan iznos donesenog miraza iznosi 10.000 kruna, dok je vrijednost imovine 38.000 kruna. U poslijeratnom razdoblju je tako zastupljeniji miraz u obliku razne pokretne imovine umjesto gotovine. Uzevši u obzir činjenicu da je ratno stanje uvelike utjecalo na svakodnevni život kao i materijalno stanje stanovnika južne Baranje, ovi podaci su za očekivati. Međutim, potrebno je u obzir uzeti i činjenicu da pridonšenje miraza uvelike ovisi i o prirodi samog ugovora, odnosno svrsi njegova nastanka. Naime, od dvadeset i pet ugovora, svega je pet ugovora koja su sklopile stranke koje su prvi puta stupale u brak (20% sklopljenih ugovora), dok su ostalih dvadeset ugovora sklopile stranke koje su već ranije bile udane, odnosno oženjene, što čini 80% sveukupnog broja sklopljenih ugovora. U pravilu su miraz u brak donosile stranke koje su u brak stupale prvi puta (odnosno u tim je slučajevima miraz zabilježen u dokumentima doktora Emila Kissa). Svega su dvije iznimke, a u ta dva slučaja miraz nije bio gotovina ili pokretna imovina, već oporučno ostavljena nekretnina. Stranke kod kojih pri sklapanju bračnog ugovora nije bilo riječ o prvom braku u pravilu nisu donosile miraz, već *contrados* i ugovarale odnose u slučaju smrti jednog od bračnih partnera. Potrebno je dakle uzeti u obzir da je od jedanaest brakova sklopljenih u prijeratnom razdoblju, njih šest sklopljeno prvi puta, pa je zbog toga i sam iznos donesenog miraza u prijeratnom razdoblju daleko veći. U poslijeratnom razdoblju su od četrnaest sklopljenih bračnih ugovora svega dva bračna ugovora sklopile stranke koje po prvi puta stupaju u brak, zbog čega je doneseni miraz u navedenom razdoblju i manji.

Svaki bračni ugovor u kojem je donesen, ili točnije popisan miraz sklopile su stranke njemačke nacionalnosti.

Najveći miraz u gotovini iznosio je 25.000 kruna, najmanji 2.000 kruna, dok je prosječna vrijednost donesenog miraza iznosila 8.633 krune. Što se tiče vrijednosti pridonosene imovine, najveća vrijednost iznosila je 40.000 kruna, a najniža 800 kruna. Prosječna vrijednost donesene imovine iznosila je 15.261 krunu.

Miraz donesen u obliku raznih predmeta raznolik je, a njegova vrijednost je u pravilu jednaka iznosu donesenog miraza u gotovini. Sastoji se uglavnom od namještaja, kućanskih predmeta i odjeće, a rjeđe od obuće i nakita. Tablica 2. donosi primjer popisa predmeta donesenih kao miraz u bračnom ugovoru br. 250 iz 1911. godine:⁹¹

Tablica 2. – Predmeti doneseni kao miraz, primjer popisa predmeta donesenih kao miraz u bračnom ugovoru

Količina	Predmet	Cijena
36 komada	Ručnika od damasta	68 k.
17 komada	Platnenih plahti	62 k.
38 komada	Platnenih ženskih košulja	146 k.
19 komada	Platnenih ženskih hlača	39 k.
10 komada	Raznih podsuknji	43 k.
12 komada	Kućni ogrtač	36 k.
1 komad	Ogrtač za češljanje	02 k.
9 komada	Ženskih prsluka	09 k.
15 pari	Raznih dugih čarapa	07 k. 50 f.
45 komada	Raznih maramica	13 k. 60 f.
2 komada	jastučnica	12 k.
2 komada	Bordo ljetni poplun od kašmira	15 k.
5 komada	Uložak za ormar	02 k.
1 komad	Zavjesa	01 k.
4 komada	Vitrage	1. 60 f.
2 komada	Noćnih ormarića	80 f.
1 komada	Vezeni stolnjaci	01 k.
2 komada	Stolnjaka	02 k.
2 komada	Miljõ	02 k.
10 komada	Marama za tacne	04 k.
2 komada	Jastuk za divan s perjem/:vezeni:/	04 k.
1 komad	Ukrasni tepih	10 k.
10 komada	Šarenih pregača	05 k.
2 komada	Zimski kostim /: 1 plavi i 1 drap:/	60 k.
1 komad	Ljubičasti kostim za putovanje	20 k.
1 komad	Tamnoplava putna haljina na linije	20 k.
1 komad	Kostim za putovanje	20 k.
2 komada	Kućni ogrtač /:1 tamnoplavi 1 crveni:/	12 k.

⁹¹ DAOs, HR-DAOS-1611, Kiss Emil kraljevski javni bilježnik, kutija 2, 1911., dokument broj 250.

1 komad	Haljina za prijem	50 k.
1 komad	Bijela svileni haljina s cvijećem	50 k.
1 komad	Sivi engleski kostim	50 k.
1 komad	Siva engleska suknja	12 k.
1 komad	Siva engleska pregača	15 k.
7 komada	Raznih bluza	17 k.
3 pari	Cipela	24 k.
2 komada	Kišobrana i suncobrana	10 k.
2 komada	šešira	08 k.
1 komad	Platnena suknja	03 k.
2 komada	Srebrenih svijećnjaka	12 k.
2 komada	Srebrne košare za kruh	04 k.
1 komad	Srebrna košara	03 k.
1 set	Porculanska zdjela /:talijanska:/	03 k.
1 komad	Nickel košara za kruh	01 k.
6 komada	Čajna žličica /:Berndorf:/	02 k. 40 f.
2 komada	Kutlača /:Berndorf:/	02 k.
6 pari	Pribora za jelo	03 k. 60 f.
2 komada	Pernatih jastuka	20 k.
2 komada	jorgana	20 k.
6 komada	Suknji	30 k.
2 komada	Kreveta od tvrdog drveta s bakrenim okvirom	40 k.
2 komada	Ormara od tvrdog drveta	40 k.
2 komada	Noćna ormarića od tvrdog drveta	20 k.
1 komad	Stol za umivanje s ogledalom, dijelom od mramora	50 k.
1 komad	Zeleni plišani divan s bakrenim okvirom	50 k.
1 komad	Stol od tvrdog drveta	20 k.
1 komad	Kredenc za blagovaonu	100 k.
6 komada	Stolica	30 k.
1 komad	Kuhinjski stol	05 k.
2 komada	Kuhinjskih stolica	02 k.
1 komad	Klupa za držanje posuda s tekućinom	02 k.
1 komad	Kuhinjski ormar sa staklom	10 k.
1 komad	Kuhinjsko ogledalo	03 k.
5 komada	Crvenih svilenih tkanina za prekrivanje tijesta	10 k.
12 komada	Krpi za prekrivanje kruha	4 k. 80 f.
24 komada	Krpa za brisanje čaša i 12 od crvene svile	7 k. 20 f.
48 komada	Kuhinjskih krpa, crvena svila	14 k. 40 f.
1 komad	Stolnjak za blagovanje s nadstolnjakom	06 k.

12 komada	Salveta, 6 velikih 6 malih	07 k. 20 f.
1 komad	Crveni stolnjak sa 6 salveta	06 k.
1 komad	Svijetloplavi stolnjak s 12 salveta	08 k.
2 komada	Nadstolnjaka	02 k.
1 komad	Roza stolnjak sa 6 salveta	06 k.
1 komad	Tamnoplavi stolnjak sa 6 salveta	06 k.
1 komad	Bijeli stolnjak za 12 osoba s 12 salveta	12 k.
1 komad	Bijeli stolnjak za 9 osoba sa 6 salveta	09 k.
5 komada	Bijelih stolnjaka za 6 osoba s 24 salvete	20 k.
1 komplet	Jastučnica od čipke /:6 velikih i 2 male:/	40 k. 40 f.
1 komplet	Jastučnica plave boje /:6 velikih i 2 male:/	40 k. 50 f.
1 komplet	Jastučnice, vezene /:6 velikih i 2 male:/	20 k.
1 komplet	Jastučnice od damasta /: 6 velikih i 2 male:/	25 k.
1 komplet	Jastučnice vezene od Rumbuerger platna /: 6 velikih i 2 male:/	40 k.
1 komplet	Rozih jastučnica /:16 velikih i 2 male:/	15 k.
8 komada	Bijele navlake za perinu	16 k.
2 komada	Roze navlake za perinu	04 k.
2 komada	Navlaka za poplun s čipkom	03 k.
6 komada	Navlaka za poplun	09 k.
1	Zlatni prsten	10 k.
1	Zlatni lančić	10 k.
		1685 kruna
	Ukupno	

Proučavajući bračne ugovore za zaključiti je da je glavni razlog za njihovo sklapanje prvenstveno bila zaštita vlastite imovine i prava u braku, u slučaju da bi jedan od supružnika nastojao novčano iskoristiti onoga drugoga te u slučaju razvoda braka, a zatim i osiguravanje supružnika u slučaju smrti drugoga.

Usporede li se bračni ugovori sastavljeni između 1910. i 1919. godine u južnoj Baranji s onima sastavljenim u Ugarskoj tijekom 19. stoljeća, za zaključiti je da su ugovori po sadržaju slični. Stranke u većini slučajeva jedna drugu imenuju nasljednikom imovine koju su unijele u brak ukoliko ne bi imali djece. Također, ukoliko bi supruga svog muža imenovala nasljednikom imovine koju je u brak donijela kao miraz, onda bi se najčešće odredio određeni period po isteku kojeg će muž postati nasljednikom navedene imovine. Ukoliko brak ne bi bio

okončan prije završetka tog perioda, tada je muž mogao postati nasljednikom. Ukoliko bi se brak okončao prije isteka tog perioda, onda bi miraz u slučaju smrti supruge trebao pripasti roditeljima, ili bi muž imao pravo na dio. Ukoliko bi netko od bračnih partnera, ili pak oboje imali maloljetne djece iz prethodnog braka, onda bi si u ugovoru međusobno obećali da će tu djecu odgajati kao svoje, s poštovanjem. Ukoliko se radi o maloljetnoj djevojci obećavali bi kako će joj osigurati odgovarajući miraz ili nasljedstvo. Isto je uočljivo i u bračnim ugovorima sastavljenih kod dr. Emila Kissa.

Česte su odredbe koje osiguraju udovici ili udovcu (najčešće udovici) pravo na korištenje određene imovine kao i pravo nasljedstva, te u kojima se supruzi predviđa određeno uzmirazje. Takvi ugovori u pravilu određuju kako supruga gubi pravo na uzmirazje ukoliko ne obavlja svoje bračne dužnosti, u prvom redu konzumira brak. U promatranim bračnim ugovorima odredbe vezane za određivanja uzmirazja su najčešće. Međutim, kod dr. Emila Kissa ne javljaju se odredbe u kojima supruga gubi pravo na uzmirazje ne bude li brak konzumiran. Umjesto toga, supruga gubi pravo na uzmirazje u slučaju da napusti muža bez razloga ili mu bude nevjerna.

Što se tiče same forme ugovora, također se u određenoj mjeri razlikuju. U Ugarskoj su uglavnom u 19. stoljeću sastavljeni u prisustvu četiri svjedoka budući da stranke nisu bile pismene, a u takvim slučajevima je pravilo određivalo da su sa svake strane potrebna dva svjedoka, dakle četiri sveukupno. U ugovorima sastavljenim kod dr. Emila Kissa ugovori su se sastavljali u prisustvu dva svjedoka čak i onda kada su stranke bile nepismene (iako su gotovo sve stranke bile pismene s nekoliko iznimki).

6. ZAKLJUČAK

Proučavajući bračne ugovore za zaključiti je da je kao glavni razlog za njihovo sklapanje prvenstveno bila zaštita vlastite imovine i prava u braku, u slučaju da bi jedan od supružnika nastojao novčano iskoristiti onoga drugoga te u slučaju razvoda braka, a zatim i osiguravanje supružnika u slučaju smrti drugoga. Najčešće su bračne ugovori sklapali partneri koji nisu po prvi puta sklapali brak, što govori o nepovoljnom položaju udovaca ili udovica (najčešće udovica) u obitelji supruga/supruge, posebice u odnosu na njegovu/njezinu djecu iz prvoga braka. Supruga kao uzmirazje najčešće dobiva određenu svotu novaca ili različite poljoprivredne proizvode i mogućnost korištenja zemlje, kuće i prostorija u kući i dvorištu. To pokazuje da je društvo južne Baranje u navedenom razdoblju tradicionalno agrarno društvo.

Ugovori su rjeđe sastavljeni s ciljem određivanja iznosa miraza i popisivanja istog s ciljem zaštite supruge i njezine imovine. Takve ugovore su u pravilu sklapale imućnije stranke njemačke nacionalnosti, što pokazuje iznos miraza što u gotovini, a što raznim osobnim predmetima. Unatoč činjenici da supruga u brak ponekad donosi i golem iznos, ona u pravilu tu imovinu predaje suprugu na upravljanje. Ipak, ona zadržava pravo zatražiti isplatu te imovine smatra li ju ugroženom što pokazuje da su bračni ugovori suprugama ipak dali nekakvu moć nad svojom imovinom.

Bračni ugovori su gotovo bez iznimke sklapani radi zaštite supruge i njezine imovine što pokazuje kako početkom 20. stoljeća supruga u južnoj Baranji nije imala pravo upravljanja svojom imovinom te da je zbog toga često mogla svoju imovinu izgubiti zbog suprugovog lošeg upravljanja. Ipak, bračni ugovori su ženama pružali određenu sigurnost i zaštitu, te broj bračnih ugovora u navedenom razdoblju raste prateći time europske trendove.

U radu su navedeni samo neki od aspekata bračnog života u Baranji u drugom desetljeću 20. stoljeća koji su do danas ostali slabo istraženi, a proučavanje što bračnih ugovora, a što drugih javnobilježničkih dokumenata (npr. oporuka) otvara mogućnost upotpunjavanja takve slike.

7. POPIS PRILOGA

Tablica 1. – Broj i postotak sadržaja bračnih ugovora (HR-DAOS-1611)

Tablica 2. – Predmeti doneseni kao miraz, primjer popisa predmeta donesenih kao miraz u bračnom ugovoru (HR-DAOS-1611)

Grafikon 1. – Broj ugovora prema godini nastanka (HR-DAOS-1611)

Grafikon 2. – Zanimanje stranaka koje su sklopile bračni ugovor (HR-DAOS-1611)

Grafikon 3. – Stranke prema nacionalnosti (HR-DAOS-1611)

Grafikon 4. – Udio brakova u kojima su stranke prvi, odnosno drugi puta stupile u brak (HR-DAOS-1611)

8. POPIS IZVORA I LITERATURE

8. 1. POPIS NEOBJALJENIH IZVORA:

1. Državni arhiv u Osijeku, HR-DAOS-1611, Kiss Emil kraljevski javni bilježnik, kutija 1
2. Državni arhiv u Osijeku, HR-DAOS-1611, Kiss Emil kraljevski javni bilježnik, kutija 2
3. Državni arhiv u Osijeku, HR-DAOS-1611, Kiss Emil kraljevski javni bilježnik, kutija 3
4. Državni arhiv u Osijeku, HR-DAOS-1611, Kiss Emil kraljevski javni bilježnik, kutija 4
5. Državni arhiv u Osijeku, HR-DAOS-1611, Kiss Emil kraljevski javni bilježnik, kutija 5
6. Državni arhiv u Osijeku, HR-DAOS-1611, Kiss Emil kraljevski javni bilježnik, kutija 6

8. 2. POPIS LITERATURE:

1. Balogh, Éva, Balogh, Lajos, *Új magyar tájszótár*, sv. 3., Akadémiai Kiadó, Budimpešta, 1992.
2. Božić Bogović, Dubravka, *Rođenje, brak i smrt – stanovništvo južne Baranje u 18. stoljeću*, Ogranak Matice hrvatske u Belom Manastiru, Beli Manastir, 2013.
3. Dobrovšak, Ljiljana, „Ženidbeno (bračno) pravo u 19. stoljeću u Hrvatskoj“, *Croatica Christiana periodica: časopis Instituta za crkvenu povijest Katoličkog bogoslovnog fakulteta u Zagrebu*, vol. 29, br. 56, 2005.
4. Erent - Sunko, Zrinka, „Obiteljskopравни položaj žene u Francuskoj od 1789. do 1816. s analizom Code civila iz 1804. godine - pitanje temelja izgradnje suvremene obiteljskopravne regulative“, *Zbornik Pravnog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu*, vol. 61, br. 2, 2011.
5. Földi, András, Hemza, Gábor, *A római jog története és institúciói*, Nemzeti Tankönyvkiadó, Budimpešta, 2006.
6. Janeković Römer, Zdenka, *Maruša ili suđenje ljubavi.: bračno-ljubavna priča iz srednjovjekovnog Dubrovnika*, Algoritam, Zagreb, 2007.

7. Janeković Römer, Zdenka, „Pristup problemu obitelji i roda u stranoj i domaćoj medijevistici“, *Historijski zbornik*, sv. XLII. ,1989.
8. Janeković Römer, Zdenka, „Rod i grad: dubrovačka obitelj od XIII. do XV. stoljeća“, *Zavod za povijesne znanosti HAZU – Zavod za hrvatsku povijest Filozofskog fakulteta, Zagreb – Dubrovnik*, 1994.
9. Karlsson Sjögren, Åsa, „Matrimony, Property and Power: Marriage settlements in Sweden 1870 – 1920“, *Scandinavian Journal of History*, Vol. 36., br. 4, 2011.
10. Krešić, Mirela, „Javno bilježništvo na hrvatsko-slavonskom pravnom području 1859. – 1941.“, *Časopis za suvremenu povijest*, vol. 42., br. 1., 2010.
11. Marčinko, Vladimir, „Putevima javnog bilježnika“, *Pravnik*, vol. 41, br. 84, 2007.
9. Mogorović Crljenko, Marija, *Druga strana braka, Srednja Europa, Zagreb*, 2012.
12. Mogorović Crljenko, Marija, „Žena u obitelji i društvu – prema odredbama Motovunskog statuta“, *Vjesnik Istarskog arhiva*, Vol.8-10, br. (2001. – 2003.), 2003., str. 204.
13. Ortutay, Gyula, *Magyar néprajzi lexikon*, sv 3., Akadémiai Kiadó, Budimpešta, 1980.
14. Peres, Zsuzsanna, „Házassági szerződések a törvény és a gyakorlat szerint a XVIII. – XIX. Századi Magyarországon“, *JURA*, vol. 8, br. 2., 2002.
15. Szécsényi-Nagy, Kristóf, “New functions of Hungarian Civil Law Notaries”, *Acta Juridica Hungarica*, vol. 50, br. 2., 2009.
16. Tárkány Szücs, Ernő, *Magyar jogi népszokások*, Gondolat, Budimpešta, 1981.

8. 3. IZVOR S INTERNETA

1. <http://www.pkkmara.hu/pecsi-kozjegyzoseg-tortenete/>